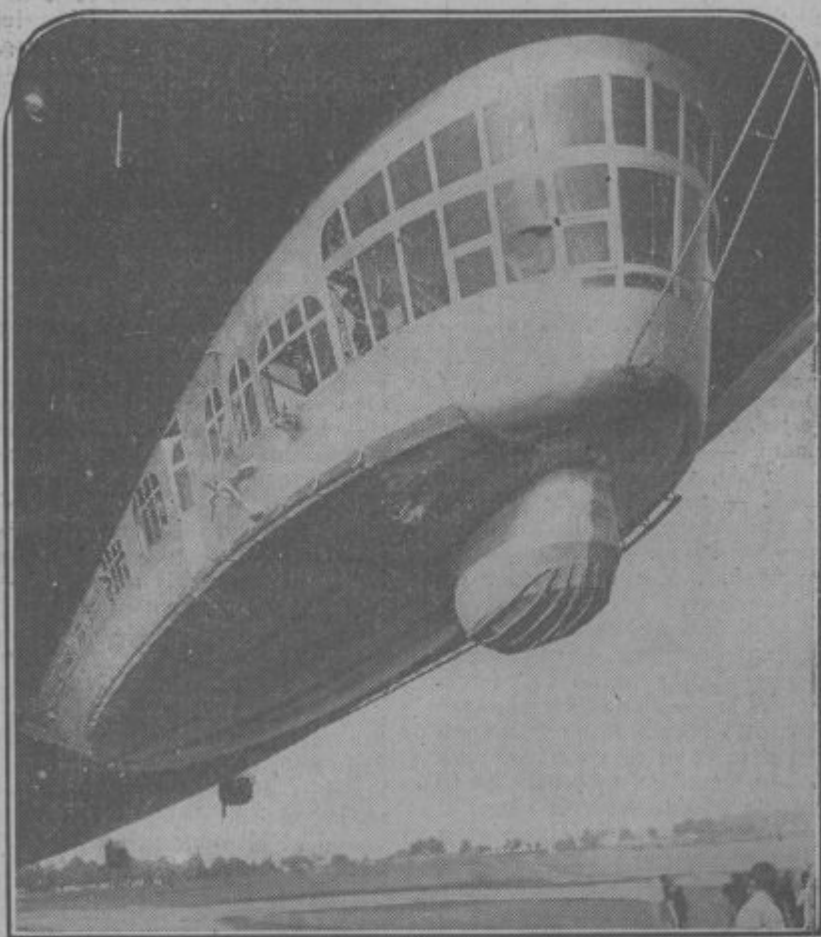

Poštnina plačana v gotovini

ŽIVLJENJE IN SVET

Zeppelinov zrakoplov »L. Z. 127«

Tedenska revija

Štev. 15.

Ljubljana, dne 12. oktobra 1928.

**Leto II.
Knjiga 4**

G. Mačtet

Zakleti kozak

(Dalje)

VI.

Pani so se zabavali v krčmi, pili čudno varenuho in zbijali šale s pannami. Praded pa je stal kakor lipov bog v stranski izbi pred otožno lepotico in ni mogel črhniti ne besedice... Kozaku je nenadoma odpovedal jezik, dasi ga lepota ni niti videla, da, še ozrla se ni nanj, kakor da ga sploh ne bi bilo. Bog ve koliko časa jo je naš praded gledal, naposled pa se je le opogumil, stresel glavo in je pričel s plahim glasom:

— Poglej me no, lepota, poglej vsaj s krajem očesa...

Lepotica se tudi zdaj ni ozrla. »Kaj bi te gledala?« je rekla neprijazno in zasmehovalno.

— Samo zato, golobica moja, — je dejal praded, — ker je ni na svetu, ki bi bila lepša od tebe... Duša mi hrepeni po tvojem pogledu...

— Kakšnih novic prinašaš? Naveličala sem se poslušati večno eno in isto, — mu je jezo odgovorila in skomiznila z rameni. — Preveč vas je, da bi vsakega gledala, vsi pa bi radi isto...

— He-he! — se je zasmel praded in je bil zadovoljen, da še ni s svojo jezičnostjo pri kraju. — He-he! Pa me vendar poglej... Morebiti vendar ni sem tak, kakor vsi.

— Ti? — ga je vprašala zaničljivo in se ozrla. Pradedovo srce je vzplamtelo od tega pogleda, kakor da bi ga bila prebodla dobro merjena tatarska puščica. A tudi lepota je postala zmedena. Ozrla se je in ni več mogla povestiti dolgih trepalnic, ni mogla ganiti od začudenja široko odprtih oči. Od presenečenja so ji zadržela čudežna usta in lica so za spoznanje zardela.

— Kako si podoben... je začudeno zašepetala, a se je nečesa spomnila in pogoltnila besedo.

— Komu, srček? — je vprašal praded smehljaje.

— Kaj bi vpraševal! — je odgovorila, — toda podobnost je čudežna... Kakor njegov dvojnik si, kozak...

Praded je zdaj razumel, koga misli in se je takoj opogumil. Vsedel se je brž na klop poleg zaprepaščene krasotice in se je z vnmemo lotil dela. Laskal ji je in jo tako zmešal, da je postala

naposled prijazna. O, rajni praded se je spoznal v take zadeve! Ko sta bila že domača, je stegnil desno roko. Saj se kozak ne more zabavati z žensko, ne da bi jo bil uščenil — prevroče je pač kozaško srce. »Zdaj pa moram pogledati,« je rekel, »iz kakega platna imaš srajco. Lepo je vezena, če le ni predebeli!« Rekel je, a nenadoma je moral umakniti roko. Tak mrz ga je preletel, da bi bil skoro zakričal. »Ehé, — je pomislil, — ta je pa večja... Pri moji veri, ta ženska mora biti večja... Nu, pa kaj za to... Kdor se je boji, ne pride nikamor...«

Lepotica se je stresla in togotno naježila obrvi. »Kako vroče roke imaš, kozak! — mu je rekla.

— To je od gorke ljubezni! — ji je odvrnil praded.

— Od ljubezni? — je ponovila zaničljivo in bridko vzdihnila. — Vsi mi pripovedujejo o ljubezni, a noben izmed vas ne ume ljubiti.

— Saj ni res! — je ugovarjal praded, — morebiti kdo drug ne zna, meni pa, hvala Bogu, doslej še nobena ženska ni tega rekla.

— Torej čuj od mene.

— Nemara te tvoj mož premalo ljubi, da se zdaj jeziš na druge! — se je namehnili razkačeni praded.

Lepotica se je razvnela in oči so ji ponosno vzplamtale. — Mene? — je jezo vprašala. — Tako me ima rad, da mi je postal suženj. Osvojila sem ga in nima več lastne volje. Vedno je moj, če le poželim... A tega mi je premalo, kozak, — je otožno pristavila, — duša mi hrepeni po drugi ljubezni.

— Kaj bi potemtakem hotela? — je vprašal praded.

— Rada bi, — je vneto zašepetala z gorečimi očmi. — rada bi, kozak, da bi mu tudi jaz bila sužnja, ne pa narobe. Postal je moj, ker sem tako hotela, pa bi rada, da bi on tako hotel z menoj. Imam oblast nad njegovo dušo, a hoče se mi, da bi on hrepenel po meni. ... A kaj ti to pripovedujem, kozak! Saj me ne moreš razumeti... Vsi moški ste kakor berači... Naj samo pomežiknem kateremu izmed vas, že bo pozabil na očeta in mater. — Govorila je izzivalno in pogledala pradedu zasmehujoče.

Te besede so kozaka razvnele. Planil je pokonci in si jezno zavihal junaške brke: »N' res, stoj! — je zaklical, — nisimo vsi iz enakega testa, nimaš prav!«

Joj, kako je postal lep, ko je bil rekel te pogumne besede! Oči so mu začarele kakor zvezde, junaška prsa so se napela; srdito je pogledal krasotici v obraz. Ta pa se je zavzela, kakor da ne bi svoj živ dan videla ali čula kaj takega.

Ne, — je ponovil praded, — slab kozak je, ki pozabi pri ženski to, kar mora imeti v pameti. Jaz nisem tak!

Lepotica se je zasmejala. Kakor zveneče srebro se je razlegal njen srditi, izzivalni, ošabni smeh po krčmi; čuječi odme, ga je ponesel daleč v molčečo, zaspano stepo. Ta smeh je bil mrzel kot led, in praded ji je zameril. Ponosen kozak je bil; nič ni rekel, samo v brk se je ugriznil. »Čakaj, vešča, — je pomi. lil, — «da se ne bi jaz smejal zadnji!»

Lepotica pa je muhasto napela lepe ustnice, zamižala s krasnimi očmi, povedala glavo in rekla zasmehovalno: »Mleko se še ti drži zob, kozak, zato imaš polna usta hahaških besed... Če bi s mi ljubilo, bi ti bila pokazala, da bi bil pozabil zavoljo mene vse, prav vse na svetu...« In je vsa zadrhtela od pritajenega smeha.

— Vsega že ne, nikar ne misli! — je odgovoril praded bodro.

— Ne, tako praviš? — je vprašala zategnjeno. — Ne vsega? Joj, nikar ne bodi preveč prevzeten, kozak! Mar se ti ne smili tvoje mlado življenje? Če se mi zahoče, ga boš dal za prazen nič, takoj po moji prvi besedi...

— Življenje? — je ponovil praded. — Da, življenje bi ti nemara bil dal, lepotica, zakaj ni pravi kozak, ki se boji za življenje... Zato me je mati rodila, da umrem! A kaj več... ne. Od mene ne boš dobila nič več; nikar si ne delaj praznih upov!

— Nič več? — je zaklicala srdito, ker jo je razvnela kozaška trma. — Nič več? Ha, ha, ha! Še dušo boš dal, pozabil tovariše in kraj, kjer si se rodil. Pozabil boš, kdo si in kaj ti je zaupal tvoj hetman! Zavila bom v tvoje tajno pismo svoje pisane pentlje!

Jo, kako je zadrhtel kozak in kak srd ga je bil prevzela! »Ali je mogoče, da je pobratim izklepetal njuno tajnost?« — je pomislil. — Naj ga zloidi vzame, če se je tako spozabil v krčmi!»

Kozaška duša se mu je uprla. Ponosno je dvignil glavo in z železno pestjo silovito stisnil ročaj stare, očetove sablje.

— Čuj! — je zaklical pogumno in glasno: — Nisem se bahal, nisem govoril na veter, da bi dal zate življenje. Samo slepec se ne bi žrtvoval za tako lepoto... A ne mlati prazne slame, ne dotikaj se reči, ki so previsoke za ženski razum... Ali vidiš to sabljo? Zvesta tovarišica mi je; podedoval sem jo po očetu. Kolikokrat jo je vihtela kozaška pest v boju z Moskali, Turki in Lahy, z vsemi, ki jih je prignala nesreča na našo Ukrajino... Čuj! in pradedu je jezno zadrhtel glas: — Naj si tudi še tako lepa, ta le sablja utegne načeti in tvoj labodji vrat, če se drzneš le dotakniti se hetmanovega pisma... Ubil te bom pri tej priči, pa naj ne želim potem niti trenutek več na belem svetu... Ali si razumela? Zapomni si! Slaba ti bo predla, če imaš prekratek spomin!»

Besna krasotica je planila kakor mačka pokonci, zardela, naježila obrvi in udarila z drobno nogo ob tla.

— Mar mi je za tvojo sabljo! — je zasikala in vzdrhtela od jeze. — Naj samo dvignem prst, pa me bo branilo sto sabelj!

— Pa se bom bil zoper sto! — ji je segel praded v besedo in jo še hujše razjezil.

— Še tisoč sabelj si lahko priklidem na pomoč! — je vzkliknila, — a čemu? Le pretepaš se, s kom ti je drago. Čuj me zdaj, kozak! Samo en smehlaj, en pogled ti podarim, in takoj boš Tatar namestu kozaka, precej boš vse, kar hočem. Kakor ščene mi boš lizal nogo!

Mar naj bi bil praded požrl tako žalitev? Ves je prebledel in usta so mu zadrhtela:

— Le poglej me! — je rekel, — poi. zkusil!

— Hočeš?

— Hočem! — je odgovoril trdno.

— Ali ti ne bo potem žal, kozak? Rajše premisli! — ga je zasmehovala.

— Ne boj se! Le poi. zkusim svojo moč! — je vnovič odvrnil. — Jaz da bi takoj postal Tatar namestu kozaka?... Preveč si domišljava... Le poglej me!

Joj, kako je zavrela. Hudo se ji je zameril neustrašeni kozak in ženska ničemurnost ji je zmešala glavo. Tenke nosnice so vztrepetale, temne oči so švigale iskre in kakor burja so se dvigale visoke prsi. Z belo roko se je

bila dotaknila dolgih kit in lasje so se ji vsuli kakor črni valovi na tla. Bela kot marmor sta se zablistala v tej črni labodji vrat in blede čarobni obraz... Dvignila je temne trepalnice in globoke oči so metale ognjene puščice v trepetajoče kozaško srce... Ko zaka je pretreslo. Peklenski plamen mu je vzplamtel pod tem pogledom v srcu, megla mu je zastrla oči, a kozaška roka je trdno stiskala sabljo.

— Ne vdaj se! — mu je nekdo zašepetal na uho in se je zavzel, ker je spoznal očetov glas. Vse bi bil dal, da bi bil stisnil v objemu tako lepoto, a kljuboval je, trdno ko hrast.

— Sam si hotel, — je zašepetala lepoticica, — glej me! — Strgala si je rob snežnobele, vezene srajce. Obleka je zletela na tla, po tleh so zarožljale in se sesule koralde. Ne solnce in ne blede mesec še nista videla na zemlji lepote, ki so jo zagledale kozaške oči. Samo v sanjah bi lahko človek videl toli prožno belino. Še zrak se je na mah stemnil okoli nje in se zamaknjen ustavil. Še oči so omedlele pred tem pravljničnim čudom. Vse, kar je živela na svetu, bi moralo ostrmeti in samo žejno gledati. Tudi kozaška roka je zadrhtela in kozak je kakor brez zavesti uprl oči pred seboj.

— Nu, ali se še spominjaš, da bi bilo kaj razen mene na svetu? — se je lepoticica glasno zasmejala in ves zrak je vztrepetal v srebrnem smehu.

— Še se spominjam! — so sama odgovorila trmasta usta, čeprav je roka kar drgetala na ročaju stare, očetove sablje.

— Spominjaš se? Saj ni res, nič več ne pomniš, kozak! — je vroče zašepetala lepoticica in oči so ga jele žgati kakor plamen. — Nu, počakaj samo trenutek, in pozabiš vse na svetu! Samo trenutek! Pridi k meni; za te so moji čari, tebi je namenjena moja ljubezen! Pridi sem, trdovratnež... Čuj me — ljubim te!

Vsa je zadrhtela, si presekala besedo in stegnila k njemu bele, oble roke. Vroče mu je zadihala v obraz, mu zmešala misli in vzela pamet. Bele roke so se mu zdele nalk kačam. Slutil je, da mu bodo stisnile vrat in ga zadavile. Sapa ji je bila ko ogenj. Vedel je, da mu bo posušila kri v žilah, zatrla voljo in vsak odpor. Kozak je izgubil zavest. Besen vihar ga je dvignil v zrak. Zdelo se mu je, da ga meče kakor bilko in nosi nekam s pošastno brzino, od

katere mu je hotelo počiti junaško srce... Bele roke so se že skoro dotikale njegovega vratu, še trenutek... A zdaj je lepoticica zaihтела in se zgrudila na tla kakor obstreljena ptica. Daleč, daleč se je oglasil petelin...

VII.

— Nu, hvala ti, Petro! — je zdajci začul praded. Stal je ves zmeden in ni nič razumel. — Rešil si me. Res si možbeseda... Videl boš, da se ti od dolžim! — mu je pravil nekdo; kakor led mrzla roka ga je potipala po ramenu.

Praded se je ozrl, se malo zavedel in ni verjel lastnim očem... — O, ti, prevara hudičeva! je pomislil. — Kako se je to vse zgodilo? — Vnovič je odprl na široko oči, in mraz ga je spreletel od groze.

Ni bilo več nebeške lepoticice, niti krčme in ne hrupnega gostovanja. Stal je sredi temačnega, globokega jarka. Bleda, polna luna je mirno plula po nebu. Strohneli križ je ležal poleg zijačjočrne gomile. V besnih krčih se je zvijala na tleh strašna, siva, vsa sinjasta večša. Za njim pa je stal znani kozak v bogatem županu. Bože, saj ni bil kozak, — bil je mrlič! Bulžil ga je z mrtvimi očmi skozi zaprta veča... Še čub se je naježil pradedu pod kučmo. «Bog me obvaruj!» je pomislil, a ni imel moči, da bi bil dvignil roko in se prekrizal.

— Ne boj se me, Petro, — mu je rekel mrlič votlo. — Nič ti ne bom storil; tvoje usluge ne pozabim. Pa zbogom, večša, zdaj je najina pogodba končana. Dolgo sem ti bil suženj, posihmal pa bom lahko mirno počival. Samo po miru mi hrepeni duša... Vidiš, Petro, da ni dobro, če človek nori za ženskami. Še grob me ni mogel rešiti večše. Še iz gomile me je bila klicala, da zadostim njeni strasti... Težko, pretežko mi je bilo, o, Petro!

Žalostno je zastokal mrlič, dvignil proti mesecu koščene roke, in vse naokrog je zastokalo. Še strohneli križ na tleh se je tresel od tega stoka. — Hvala ti, — je rekel zopet. Na svidenje! — In zvrnil se je v grob, kakor bi ga sploh ne bilo.

Praded se ni mogel niti ganiti. Od povedale so mu roke in noge. Zdajci pa zagleda, da se mu bliža prokleta večša, Kakor žaba je uprla vanj zelene okrogle oči... Strašno je bilo videti, v kaj se je bila izprevrgla zmagovalna

nebeška lepota. Vsaj sto, če ne tisoč let je utegnila imeti ta pošastna staruha; podbradek se ji je dotikal ust, ušesa so štrlela kot netopirju; sivi, rumenkasti lasje so bili kakor razkuštrana kozja dlaka. Nasmehnila se je z brez zobimi, udrtimi ustmi in je pradedu pomežiknila z zelenimi, okroglimi očmi: «Ej, kako neumna sem bila da sem tako obupavala!», je zamomljala in si kakor domišljava mladenka uprla roke ob boke. «Nič se ne bom jokala za njim! Prav je, da se je zvrnil v hladni grob, če me ni več maral ljubiti. Vrag ga vzemi! Če sem enega izgubila, sem zato dobila drugega, a ta je fant od fare! Ali ni res, komu zak? — je vprašala in prevzetno tonila z nogo ob tla.

— Kaj hočeš? — se je začudil praded.

— Glej ga, rogovileža! — mu je pomežiknila večča, — dela se ko da ne bi vedel, za kaj gre! Ljubim te, dragec, močno, hudo... Davno sem si že zaželela tako trmastega fanta. Zdaj si moj. Hi-hi-hi! Nu, ljubček, stopi ven dar bliže, da te malce pobožam!

Praded je kar pljunil.

— Plešastega hudiča pobožaj, babura, je rekel, — bila bi lep parček... Pa samo takrat, ko ne bo mesec svetil, sicer še hudič uteče od strahu!

Joj, kako je zaškrtala večča z zobmi: — Kaj pa misliš, ti, babjak, motovilo pijano! — mu je zakričala, — Možu si me izneveriti, zdaj pa naj ostanem samotna vdova? Ne, ne boš mi ušel, nesramnež, nisem taka ovca!

— Ti si se sprla s pametjo — se je raztogotil praded. — V zelnik naj te postavijo za strašilo, da boš vrabce plašila. Nobeden kozak te ne pogleda... Pojdi se soliti!

Hotel je oditi, a večča je stegnila koščene roke.

— Nikar ne hodi, ne pustim te... Oropal si me moža, zdaj pa me moraš ljubiti!

Praded je spoznal, da ne bo nič opravil z besedami. Naj ji je zasolil, kolikor je hotel, nesnaga se ga je venomer držala kakor pijavka. Potegnul je sabljo, a večča je samo zarenčala:

— Ali ti nisem že rekla, da lahko priključem na pomoč tisoč sabelj? Udaj se, poljubi me!

Praded se je razjezil, pa tudi zbal: — Naj te slepi hudič poljubi! — je rekel in skočil stran, večča pa za njim... Krožila sta okoli gomile kakor miška

in maček; že je pradedu pohajala sapa. «Na pomoč», — je zaklical — vsi, komur se smili krščanska duša! — Njegov glas se je razlegal kakor grom po stepi... Pa kaj mislite, dobri ljudje? Komaj je bil zaklical, že je ugledal, da leti z vseh strani polno žensk. Zrl je vanje, kakor bi bil ob pamet. Vse so prišle: Soloha, vdova Hivzja, djakonova žena, vse, katerim je kedaj pihal na srce. Bilo jih je kakor listja in trave. Joj, kako so se zakadile v večšo in kak prah so dvignile! Še za deset prošenj bi bilo tega hrupa preveč! Druga je suvala drugo in vsaka je lovila kozaka za rokav. «Moj je!» — je kričala. — Naj je še tako nezvest, nobeni ga ne bom dala. Čudno jih je bilo gledati, kako so ga preklinjale in branile — vse v isti sapi. — Ohá! — se je spomnil praded, — pri moji verli zares ne bi pomislil, da so vse večše. Pri nobeni nisem nikoli opazil repa. Čudna reč... Če se ne bodo sprle same med sabo, me utegnejo še raztrgati! Počakal je primeren trenutek, ko so si bile vse v laseh, pa se je spustil čez drn in strn kakor zajec. Letel je in nič ni vedel, kam. Že je bil ugledal prekleto krčmo. Njegov pobratim je stal sam sredi dvorišča in se zaspano oziral naokrog: — Ali ni Petro klical na pomoč? — je vprašal. A praded se ni mogel ustaviti. Zaletel se je naravnost v kup krme se je zaril vanj. — Ehá! — je zaklical pobratim, misleč da je stekel preplašeni konj. Pradedu je očpovedal glas. — Nu, — je mislil, — samo, da sem rešen! Koliko jih je! Saj jim ne bi bil živ ušel! Pa je vendar dobro, da sem tako norel za ženskami. Reci kar hočeš, a brez te pomoči bi me bila večča pohrustala s kostmi vred!

Prezgodaj se je veselil. Kmalu je začul peketanje, kakor da bi se bližala čreda ovac. — Oho! — je pomislil, — saj so mi na sledu! — Zlezal je še globlje v krmo. Začul je strašen krik in vik: «Primi ga! Tukaj je!» — Zdaj pa imajo Tarasa v krempljih! — je razumel praded.

Mesec se je bil prav tisti hip skrčil za oblake, da večše niso mogle opaziti v temi, koga so bile dohitele. — Enokemu Tarasu ne bodo storile nič žalega, — je pomislil, — kmalu bodo spoznale zmoto. Ko le ne bi pričele brskati po krmi! — Drhtel je revež kakor šiba na vodi in poslušal. Začul je njen, debel in votel glas, «Nu, pasja vera, — je rekla, — katero izmed nas hočeš imeti?»

— Vse! — je odgovoril Taras.
— Kako pa vse? — so zarjule vse skupaj.

— Tako! — je rekel, — kar vse... Čim več, tem boljše!

— Glej ga, pokveko enooko! — je pomislil praded. — Zdaj so naleteli na pravega. Naj me strela ubije, če bi hotel ljubiti tako zoprno veščo. Pa še mi je pravil, hinavec, da mu ni mar za ženskel! Takoj na to so vse vzdiknile:

— Takšen je bil vedno! Poznamo ga! Nenasitne oči ima. To je on! Praded je že hotel vse ošteti: — Lažete, srake klepetavel! Jaz sem že bolj izbiren! — A rajši je molčal. Pobratim pa je odgovoril:

— Kozak se nikdar ne zmeni za vrč, če je le poln dobre horilke... Kaj bi izbiral, če je vse isto... Tudi Petro, moj pobratim, je tak...

— Lažeš! — je zašepetal užaljeni praded. A vešče so še naprej silile v Tarasa: — Ali nisi ti Petro?

— Na-nak, Petro pa nisem, — je odgovoril. — Petro zdaj bržčas kje popiva ali pa meša pamet kaki ženski... Kaj naj bi sicer počenjal, če ni tukaj! — Kdo pa si?

Taras sem. Tako me je pop imenoval pri krstu, in tako me zovejo vsi ljudje...

Joj, kako so zacvilile in zapljuvale vešče. — Saj res, to je vendar enooki Taras. Naj bi utonil v horilki, preden umre! Saj to ni Petro! Kje pa je? Kam se je skrčil? Povej nam, sicer boš drago plačal!

Praded se je stisnil globoko v krmo, a je vendar čul, kako Taras prisega, da ga ni videl. Dvignil se je tak ropot, da ni bilo moči razumeti niti besede... Zdajci pa ugleda skozi krmo, kako steguje k njemu svoje koščene roke pošastna sinjkasta vešča, se smehlja z brezzobimi ustmi in ga gleda z zelenimi svojimi očmi: »Tukaj si, Petrusj, moj ljubček! Vendar sem te našla! Po-ljubi me!»

Praded je vzdrgetal; mravlje so mu zagomazele po hrčtu. Prebledel je od smrtnega strahu, da je bil bel kakor sneg. Joj, kako mu je bilo hudo, ko se je zavedel, da ga bo doletel sramoten konec, da ne bo umrl po kozaško na bojnem polju, marveč bo izdihnil v naročju pošastne staruhe... Spomnil se je zadnjega hetmanovega povelja, a koščene roke so ga bile že skoro prijele za grlo; od groze se ni mogel niti premakniti... A Bog ga je rešil z lažjo smrti: zbudil je petelina. Revesu se je odvalil kamen od srca, ko se je razlegel ta glas: »Hvala ti, Bože!» je zašepetal z bledimi ustnicami. »Rešen sem.» A vražja pošast je obstala z dvignjenimi rokami v onemogli zlobi. — Le čakaj, slepar! je zasikala, da so ji vzplamtele zelene sovje oči. — Vzel si mi moža, pa še sam mi hočeš uiti. Te bom že poplačala. Črni krokarji naj razneso tvoje kosti! — Rekla je in se zvrnila naravnost v pekel. Praded pa se je vleknil in takoj zasmrčal.

(Konec prihodnjič)

James Cook, veliki brodar in raziskovalec

K ekspediciji na južni tečaj

Na Havajskem otočju se je vršila pred kratkim svečana proslava 150. leta, od kar je kapitan James Cook odkril to otočje; prihodnji mesec pa bo slavila Anglija drugo stoletnico, odkar se je James Cook rodil. Angležem se bo pridružil ves civilizirani svet, kajti ta človek je eden med redkimi, ki postanejo s svojim delom resnična last vseh narodov in časov.

Cookova mladost

James Cook se je rodil 27. oktobra 1728 v Martonu, majhni vasi grofije Yorške. Bil je sin revnega kmetiča in

mu je bilo namenjeno, da prebije svoje življenje ob težkem delu na polju, v brezpomembnosti in ubijajoči skrbi za vsakdanji kruh. Toda že v najmlajših letih je čutil v sebi veselje do neke drugačne prihodnosti. Morje ga je obsedlo in mu ni dalo miru, dokler se ni vdinil kot 13 leten deček na premogovno ladjo za mornariškega vajenca. Sledila so leta neprestanega brodarenja po bližnjih evropskih morjih, žilavega samoizobraževanja, zlasti v navtični stroki ter stalnega napredovanja. Udeležil se je več pomorskih bitk tistega časa in je l. 1755. postal član vojne mor-

narice, kjer se je udeleževal pri raznih ekspedicijah kot vojak, pomorščak in znanstvenik v takšni meri, da ga je admiraliteta l. 1768. imenovala za komandanta posebne ekspedicije, ki naj bi šla na Otahiti opazovat prehod Venero mimo solnca. Do tedaj si je bil na znanstvenem polju priboril že velike zasluge z natančnim narisavanjem no-

JAMES COOK

vih zemljepisnih in navtičnih kart, zlasti za obale Severne Amerike, tega leta pa se pričinja tisto zadnje desetletje njegovega življenja, ki ga je povzdignilo med največje mornarje vseh časov.

Na svoji prvi veliki ekspediciji po Južnem morju je obiskal Cook Novo Zelandijo in dokazal, da je ta zemlja otok, ki nima zveze s tedaj le domnevanim Južnim (avstralskim) kontinentom, čigar vzhodne obale je kot prvi fiksiral na zemljepisni karti. Odkril je morsko ožino, ki nosi njegovo ime, došel do Nove Holandije, odkril je za poznejše kolonizatorje tako važni Botanski zaliv, odkril je na novo Torresovo morsko cesto, došel preko nevar-

nega podmorskega ozemlja Barrier Reefa do Jave, ne da bi imel ves čas niti enega bolnika na krovu, kar je bilo za tedanje čase naravnost čudež, in se je vrnil po triletni odsotnosti l. 1771. na Angleško, kjer so ga povzdignili v čin brodogovnega komanderja.

Že naslednje leto v juliju ga je poslala angleška vlada z ladjama «Adventure» in «Resolution» na novo ekspedicijo, da bi natančneje raziskal Južno morje. Cook je takrat kot prvi

na velikih potih preplul zemeljsko kroglo.

od zapada proti vzhodu, in sicer večinoma med 60. in 70. stopinjo južne širine, da bi dognal, koliko resnice je na trditvi o veliki kopnini, ki se razteza okoli Južnega tečaja. Prijadral je do 71. vzporednika, a te kopnine ni videl. Pač pa je odkril Novo Kaledonijo, nakar se je, spet po triletni odsotnosti, vrnil na Angleško.

Tretjo veliko in zadnjo ekspedicijo je vodil v letih 1776. do 1779. Vse navigatorje in geografe tedanjega časa je zanimalo najbolj vprašanje morske zveze med Evropo in Azijo mimo najsevernejšega dela Amerike. Ta znamenita zveza ali tako zvani «severnovzhodni prehod» je bil stal že ogromno truda in nešteto žrtev, ne da bi mu kdo prišel do živega. Angleški parlament je določil nagrado 20.000 funtov šterlingov onemu raziskovalcu, ki bi prvi uspel v tem podjetju. 12. julija 1776 se je odpravil Cook z dvema ladjama iz plymouthskega pristanišča. Obiskal je najprvo Kerguelsovo otočje, nato je priplul do Tasmanije in do Družabnih otokov, odkril je po njem imenovano otočje, a ob koncu l. 1777. se je obrnil proti severu. Po poti je odkril Havajsko otočje (18. januarja 1788) in je dosegel v marcu 1788 pacifično obalo Severne Amerike. Vzdolž te obale je dosegel Behringovo cesto in že je mislil, da je dosegel svoj cilj, ko ga je ledovje Severnega oceana prisililo obrniti smer zopet proti jugu.

Njegova tragična smrt

Vendar tudi ta pot ni bila brezuspešna, saj je natančno raziskal severni del Tihega oceana, ki so ga takrat prav malo poznali navzlic številnim ruskim ladjam, ki so brodarile po teh vodovjih. Na poti proti jugu je zopet pristal na

Havajskem otočju. Tu ga je čakal konec. 14. februarja 1779 je nastal na bregu zaliva Kealakakua velik prepir med skupino njegovih mornarjev in domačini, ki so se bili polastili enega izmed njegovih čolnov. Cook je pohitel na kopno, da bi miril, toda otočani so ga zavrato napadli in ubili. Na tem mestu so l. 1874. postavili skromen spomenik, premajhen da bi mogel pokazati vso veličino tega moža, ki je bil eden najbolj neustrašenih in uspešnih raziskovalcev vseh časov. Njegova potovanja so opisana v osmih debelih knjigah, ki so jih izdali deloma za njegovega življenja, deloma v prvih letih po njegovi smrti. Sam jih ni opisoval, njegovo literarno delo se omejuje le na redkobesedne navtične dnevnike, ki jih je vodil kot poveljnik svojih ekspedicij; vendar je v njih in v njegovih kartah zbrano toliko znanstvenega gradiva, da se more v tem oziru le malo raziskovalcev prejšnjih časov meriti z njim.

Človek in značaj

Neki njegov portret, ki ga hranijo v Greenwichu, nam ga kaže kot visoko vzraslega, nekoliko nerodnega moža s strogim visokim čelom, toda s skrajno dobrotljivimi očmi. (Glej tudi našo sliko po bakrorezu iz 18. stoletja.) Takšen kakor na zunaj je bil tudi v svoji no-

tranjosti. Skromen in rezerviran, vester in točen, delaven zaradi zadoščevanja, ki ga je našel v delu. Imponiral je vsakomur, ki je imel z njim opraviti. S svojo žilavo voljo, visoko inteligenco in organizatorično sposobnostjo je prepričal vsakogar, brodolastnike in vodje admiralitete, preproste mornarje in znanstvenike ter politike. Govoril je malo, nevarnosti so mu bile za igrabo, a nikoli ni ničesar prepuščal usodi. Moštvo ga je ljubilo kakor očeta in on je bil dober z njim. Čeprav pravičen do strogosti in čeprav je od njega mnogo zahteval. Kaznoval ni rad, kakor je bila v tedanjih časih nekakšna sama ob sebi umevna razvada vseh zapovednikov. Časih je dal občutiti svojo strogost le tistim mornarjem, ki so se spozabili nad kakšnim divjakom južnih otokov. Kako je po drugi strani skrbel za svoje podrejenice, je razvidno že iz dejstva, da ni bilo na njegovih ladjah nikoli nobenega težjega bolnika, a strašni skorbut so poznali njegovi mornarji le teoretično, dočim so pod drugimi poveljniki padali kakor snopi. Še neka posebna lastnost ga je odlikovala: imel je čudovit dar, da je že v naprej slutil stvari, ki so se pozneje dejansko pripetile. Najbolj resni učenjaki so ga smatrali za preroka. V vsakem oziru je bil torej Cook izreden in velik človek!

KLASIKI NAŠEGA PRIRODOPISJA

Jež

SPISAL FRAN ERJAVEC

Iz vrst čitateljev smo dobili dopisnico s skromno željo, da bi jim povedali kaj o ježu. Mi tej želji rade volje ustrežemo; mislimo pa, da nam ni treba brskati po Brehmu, ko imamo Slovenci sami prirodopisca, ki je umel pisati tako, kot danes žal ne pišejo več. Iz že pozabljene in redke knjige Frana Erjavca »Domače in tuje živali v podobah« posnemamo opis ježevega življenja, ki je tak, da mora biti v vsaki ljudski čitanki, kakor hoče biti številka našega časopisa.

Prijatelj! ako hočeš videti čudnega ponočnjaka, pojdi z menoj. Solnce je zatonilo za gorami, v gozdu so za čas umolknil razni glasovi, rosa je jela rosiiti. Ustavimo se na porobiu in stopimo za gosti grm. Sedaj je v gošči nekaj zašumelo med suhim listiem, sedaj zopet vedno bliže nas, no! zdajci se je zganiilo dračje, iz grmičja se prikaže koničast rilček in precej z njim čudna žival starikavega nagrbanega lica, krat-

kega repa, nizkih podplatastih nog in oblega trupa v bodeči sivi suknji. Dasi je videti okoren, vendar hlata sem ter tja, stika po luknjah, prevrača listje in rije z rilcem kakor svinja.

Izpod kamena je prepodil martinčka, hitro plane za njim. Živalca bi se zvijala in branila, ali ni časa, jež jo je že pohrustal in sedaj zopet nemudoma išče živeža. Zdajci je poknila suha vejica pod našimi nogami, jež se zdrzue, malo

poslušša, pa hipoma skrči glavo in noge ter se zvije v klopčič. Akoravno je našopiril bodice, vendar ga rahlo vzame mo v roke ter ga nese mo domov na vrt.

Jež je čuden svat. V svojem vedenju je res malo neroden in telebast, ali vendar pošten skozi in skozi, celo šegav in šaljiv, vsaj hudobe ni v njem nobene in prav po nedolžnem trpi, če ga srovi nevedneži preganjajo. Godi se mu kakor sploh poštenjakom, hudobni svet mu je natvezel pregrehe, za katere obrekovan siromak ne ve. Govori se o njem, da na skrivem piščeja kolje, krave sesa in Bog si ga vedi kaj še, kar je pa vse izmišljeno. Plašni samotarec

Tako se jež pošteno preživi do jeseni. Ko začne listje padati z dreves, skrbi tudi on za zimo, izkoplje si globoko jamo ter nanosi vanjo listja, mah in trave, da je vsa polna. Smešno je gledati ježa, kako si posteljo znaša; povalja se namreč po listju in mahovju, kar se je nabadlo na bodice, to nese domov in če se zraven nasadi še kaka lesnika ali hruška, mu je tudi prav. Zima nastane, jež se zarije v steljo, se zvije in zaspi tako trdno, kakor znabiti nobena druga žival. Človek bi rekel: mrtev je, ako mu ne bi utripalo srce.

Ježev je povsod, na ravnem in v gorah. Navadno mislijo ljudje, da sta dva

ždi ves dan v kaki seči, ali v luknji pod kako koremino ali pod kupom suhljadi in šele zvečer si upa zapustiti skrivališče. Boječe caplja okoli z mokrim rilcem, vedno sledé miši, žabe, kuščarje, kače, črve, ogrce, polže in drugi mrčes. Najrajši žre miši, zato ga ljudje tudi jemljejo v hiše, kjer razen miši lovi še neko drugo nesnago, za katero nimamo strahu pri hiši, to so namreč ščurki ali švabi, katerim je zaklet sovražnik. Ako ne dobi dosti mesene jedi, se loti tudi sadja. Znamenito je pri njem posebno to, da tudi najstrupenejšega gada požre brez vse škode, naj ga gad še tako seka in pika v gobec ali kamor hoče, jež se ne zmeni za to, le malo oblizne se, potem strupoviti kači lepo stare glavo ter jo požre vso do repa. Tudi drugi strup, ki bi usmrtil mnogo večjo žival, mu ne pokvari niti zdravja, niti volje do jedi.

Ježa pri nas, pasji in svinjski; pravijo, da je svinjski dober za jed, pasji pa ne. Ali to so prazne bajke, pri nas je samo ena vrsta, le toliko je res, da ima samica navadno daljši rilec in brž ko ne je to svinjski jež. Cigani ježa radi jedo.

Mladi ježi se kmalu privadijo hiše in bi bili človeku všeč, ko ne bi bili ponoči tako nemirni in ko ne bi smrčali. Na vrteh pa so neizrečeno dobri in pameten gospodar bi jih moral vabiti, ne pa odganjati in ubijati, ker ne delajo nikakršne škode, drugega požrešnega in sitnega mrčesa pa mnogo pokončajo.

Ježevi najhujši sovražniki so psi; kjer ga ovohajo, ne dajo mu miru. Siromak si ne ve drugače pomagati, da se zvije in tako preganjalcem da priliko, da si nosove okrvave na bodicah. Bolj napečna je premetena lisica, ona bodeči klopčič s prednjima nogama beza in

valj do bližnje vode, kjer se klopčič hitro razvije. Še huje pa podkuri prestrašenemu ježu, ako ga porosi s svojo

smradno vodo; tedaj hitro pokaže glavo izmed bodic, lisica hlastne po nji in — ježa ni več.

Zakaj listje rumeni in pada?

Pogledi v življenjeslovne skrivnosti rastlinstva

Zima se bliža in priroda se pripravlja na zimsko spanje. Preden bo našemu listnatemu drevju odpadlo listje, bo zasijalo še enkrat v prekrasnih, tako pestrih barvah, da najdemo enake samo v nebeški mavrici. Večina drevja poprime zlatorumeno barvo, nekatera drevesa pa se odenejo tudi v škrlatnordečo, oranžno, vijoličasto in v nešteto drugih pisanih barv, ki nima za nje noben jezik besed. Take barve bomo opazili morda samo še spomladi, ko se travniki in polja okrase s pisanimi cveticami, vendar jih tudi spomladi ni na enem mestu toliko kot jih je v jeseni. Če je gozd n. pr. iz samih bukev, tedaj bo na jesen enolično rumenel. Drugače pa bo, ako se je med bukovo drevje pomešalo še razno drugo, tako n. pr. javori, divje hruške in jablane, divja trta. V tem primeru bodo nekateri gozdni deli dobili oranžno, vijoličasto in rdečo barvo, zlasti še, ko jih zvečer obsine zahajajoče jesensko sonce.

A tudi ti čari ne trajajo dolgo. Toplota se bolj in bolj krči in neko noč pade slana. Solnce vstane in obsine s svojimi žarki hrib in dol in vse pisano drevje. Komaj pa so se njegovi žarki dotaknili teh živahnih barv, že nastane čudovita izpremema. Ko se je namreč listje le malo ogrelo, je jelo naglo padati. Čez nekaj trenutkov stoji ponosno drevo, ki je bilo še malo poprej v bleščečih barvah, otožno in žalostno; gole, temnorjave veje molé kvišku. Listje, ki je padlo na tla, izgubi kaj kmalu svoje žive barve in postane neugledno rjavo kakor uvela koža. Ves gozd je nevesel in pust; morda še nekaj dni, pa bo snežna odeja pokrila to turobno silko.

Padanje listja je življenjeslovni problem

Ko rastline zgubljajo v jeseni listje, gredo z njim v izgubo velike količine tvarin, ki so jih pridelale spomladi in poleti. Če zremo v pozni jeseni ali spomladi skozi naš gozd, se nam noge kar

pogrezajo v suho listje; tako bomo umeli, koliko tvarin je drevje izgubilo in koliko dela in gradiva je bilo treba, da je rastlina izdelala to listje, ki ga je potem tako lahko in hitro zaviglala. Ali je drevje tako potratno? Naučili smo se, da vidimo v prirodi vse modro in smiselno urejeno, kakor da ne bi ničesar tratila zaman, — nu, v jeseni pa postane narava nenadoma zapravljiva in v kratkem času zapravi to, kar je cele mesece trudoma gradila. Kako naj si razložimo ta pojav? Zakaj večina našega drevja zgublja pred zimo listje?

Marsikdo bo rekel: Saj ni nič posebnega; bliža se zima in bi lahko nežno listje zmrznilo, potem pa bi tako in tako propadlo. Temu bi odgovorili: Zakaj pa ne pozebejo zimzelen, bršljan, bori, jelke, smreke, borovice, ki niti v najhujši zimi ne zgube listja? Ko pritiska krut mraz, zmrzne tudi njihovo listje, vendar ni uničeno in ne pade z drevesa, marveč spomladi zopet ozeleni. V deželah z vročim podnebjem so kraji, kjer drevju takisto ob nekem času odpade listje, dasi je ondi vse leto enako toplo. Strah pred zmrzovanjem potemtakem ni vzrok, da v jeseni pada listje. Vzrok je nekaj drugega, s čimer se bomo zdaj seznanili.

Če si list natančneje ogledamo . .

Pojav bomo lahko razumeli le tedaj, če malo natančneje spoznamo sestavo in delovanje lista. Na listu našega drevja vidimo po navadi dva dela: tenek pecelj, ki spaja z vejo največji del lista, široko, ploščato ploskev. Kakor je cela bilka zgrajena iz drobnih stanic, tako tudi list sestoji iz njih. Taka stanica je podobna drobnemu mehurčku, ki ga odeva čvrsta kožica, narejena iz celuloze, t. j. snovi, ki nam je znana v podobni pavole, finega papirja itd. Ta kožica ovija živi del stanice, ki ga v znanosti imenujemo protoplazma ali prativorivo; podobna je bellaku v kurjem jajcu in prav v nji je staničino življenje. V

tej protoplazmi so raznovrstna telesca, tako n. pr. po eno stanično jedro, ki je sestavljeno približno tako kot protoplazma, samo da je nekoliko čvrstše; potem so tam luknjice, izpolnjene z vodenastim sokom, zelena klorofilna zrnca, ki od njih dobiva list zeleno barvo, bela škorbna zrnca itd. Zrnca klorofila ali zelenila so za rastlino neizmerno važna; to so prave kemične tovarne, v katerih si rastlina izdeluje hrano. Medtem ko se živali in rastline, ki nimajo zelenila, hranijo z drugimi živalmi in rastlinami — ali kot pravimo v znanosti: z organsko hrano — se zelene rastline zadovolje s snovmi, ki jih dobivajo od nežive prirode, z rudninami. Zelenim rastlinam zadostuje voda in nevidljiv plin, tako zvani ogljenčev dvokis ali ogljenčeva kislina, ki jo imamo v mineralnih vodah, v zraku itd. Iz vode in ogljenčeve kisline nastaja v tistih zelenih zrnčih pod vplivom solnčne svetlobe rastlinska hrana, iz katere si bo lahko zél ustvarila nove stanice; le-ta je potrebna tudi za izvrševanje različnih del v njenem življenju. Najpogostje se ta hrana pojavlja v obliki sladkorja in škroba, tvarin, ki rabijo tudi nam za hrano.

Kemična tovarna v rastlinah

Vendar rastlina ne tvori samo sladkorja in škroba, temveč tudi nešteto drugih spojin. Rastlinska stanica je prava kemična tovarna, ki proizvaja tiho in mirno najrazličnejše spojine, ki jih ljudje po večini ne morejo izdelati. Če pa hoče kemik ustvariti v tovarni to ali ono spojino, rabi pomožne snovi; tako tudi rastlina uporablja rudninske sestavine, ki jih vsrka iz prsti. V njih morajo biti prvine, brez katerih rastlina ne more živeti: kalij, kalcij, magnezij, železo, žveplo in fosfor. Vse te prvine so v zemlji spojene, t. j. tvorijo tako zvane soli, ki so vse toge. Takih pa rastlina ne bi mogla sprejeti vase, ker je — kakor vemo — zgrajena iz stanic, ki so odete s čvrsto kožico. Soli se morajo raztopiti v vodi, če naj prodró skozi te čvrste kožice. Rastlina pa ima korenine; z njimi upija vodo in v njej raztopljene snovi, ki v tem stanju lahko preidejo v stanice. Iz korenin odteka voda v stebelce in dospe naposled v list skozi žilice ali reberca, ki jih vidimo na listu.

Voda, ki jo upijajo korenine iz prsti,

ima v sebi raztopljene soli v vrlo neznatni količini, medtem ko jih je v listu precej. Če sežgemo list, nam ostane mnogo pepela, ki ni nič drugega kot soli, ki so jih korenine vsesale iz prsti. To kopicenje soli v listu si lahko preprosto razložimo. Voda, ki dospe v list, izhlapi, a soli, ki jih je prinesla s seboj, so neizhlapljive in ostanejo v listu. Namestu vode, ki je izhlapela, pride nova voda iz stebela in korenin, z njo vred pa nove soli. Tako se počasi nabira vedno več soli v listu; naposled jih je toliko, kolikor jih rastlina potrebuje. To se omogoča s hlapienjem ali transpiracijo, ki ima sedež baš v listju.

Razen zraka je voda najvažnejši del rastlinske hrane. Medtem ko imajo rastline povsod po zemlji zrak v enakih količinah, je z vodo ponekod znatno težje. Imamo suhe in vlažne kraje, kraje z obilnim dežjem in zopet take, kjer skoro nikdar ne pade kapljica dežja. Pa tudi v istem kraju ni skozi vse leto enaka količina vode: deževni meseci se izmenjujejo s suhimi. Rastlinstvo se ume izborno prilagoditi tako pomanjkanju vode kakor nje preobilju. V krajih, koder je malo vode, umejo rastline izhajati s pičlo vodo; tu so tako izgrajene, da porabijo kar najmanj vode. Stebla so pokrita s takšno kožo, da ne prepušča vode, ki se torej na poti iz korenin v listje ne izgublja prezgodaj. Zlasti pa se prilagodi listje, ki lahko zdaj ojači, zdaj oslabi hlapienje, kakršna je že količina vode v tleh. Često vidimo, da se površina lista zelo zmanjša. Čim večji je list, tem več vode lahko izhlapeva. Na vlažnih mestih najdemo rastline z največjim listjem, kakor je pri nas n. pr. repinec ali lauh, ki najraje raste ob potokih; v južnih gorskih krajih pa prija vlaga n. pr. palmam, ki imajo za to ogromno listje. Nasprotno pa imamo na suhih mestih rastline z majhnim listjem, razvitim često v obliki iglice (n. pr. bor, resa). Na zelo suhih mestih gredo nekatere rastline tako daleč, da ne tvorijo več listin, tako da ima zél dobro razvito stebelce, medtem ko se listje vidi v podobi neznatnih luščic, bodic ali dlakic, kakor jih imamo pri kaktusih, pri nekaterih vrstah češmina itd.

Skrb za vodo — vzrok padanja listja

To zmanjševanje listja, ki gre torej tako daleč, da ga ponekod sploh ni

več, ni tudi v naših krajih posebna redkost; najdemo ga pri našem listnatem grmovju in drevju (pri čemer ne mislimo primorskih krajev), vendar traja samo nekaj časa. Omejeno je namreč na en sam letni čas — zimo. Naše listnato drevje in grmovje *zvrže v jeseni listje zaradi tega, da prepreči izgubo vode, ki jo ima v sebi, ker bi to pomenilo njegovo smrt.* V teku zime, ko radi piha suhi severnozahodni vetrovi, bi se lahko popolnoma posušilo, kar pa na opisani način prepreči.

Kako naj razumemo, da se rastline boje, da bi pozimi zmanjkala voda? Saj vemo, da je zima po navadi polna vlage in ima več moče nego poletje. Četudi je dež redkejši, pa je zato dovolj snega, ki se lahko taja in daje tlu dovolj mokrote. Toda rastline imajo prav: vzlic vsej obilni vlagi so zimska tla za rastlino vendarle presuha. Vzrok je v tem, da *korenine ne morejo ob nizki temperaturi upijati iz zemlje vode.* Če imamo v loncu zasajen n. pr. tobak ali bučo in položimo okoli lonca nekaj leda, da se prst v loncu ohladi na 3 do 5 stopinj, bomo kmalu opazili, da listje bolj in bolj vene, kot bi bila prst popolnoma suha. Če zdaj prst znova segrejemo, se bo listje kmalu popravilo, kakor če zalijemo od suše ovenele rastline. Vendar pri poizkusu pazimo, da ohlajevanje ne bo trajalo predolgo, ker bi utegnila rastlina izgubiti toliko vode, da bi se posušila. Navedeni poizkus jasno pričuje, da so za rastlino hladna tla isto kar tla brez vode. Hoteč se obvarovati pred poginom, se naše rastline pred zimo iznebijo listja, s čimer silno zmanjšajo površino za ohlajenje.

Podobno je z drevjem v mnogih vročih krajih. Ondi se izmenjujeta deževna in suha doba kot pri nas poletje in zima. Tudi v takih krajih, n. pr. v delu Brazillije, Vzhodne in Zahodne Indije, se drevje in grmovje iznebi pred sušno perijodo vsega listja in postane tako golo, kot je pri nas pred mrzlo dobo, t. j. pred zimo. Tisto drevje pa, ki ne zgubi listja, ima listje kakor naše igličasto drevje, ki vedno raste tamkaj, kjer ni v izobilju vode. Takemu drevju tedaj ni treba zavreči listja, ker je že prilagojeno spremembam temperature.

Kako listje umira

Preden pade list z drevesa, se je že začelo njegovo umiranje. Najprej začno

111 dnu peclja, kjer je pričvrščen na vejo, nastajati posebne stanice, ki imajo nalogo, da ločijo list od matere rastline. Na tem mestu — lanko ga razloči že prosto oko, ker je peclj odti nekoliko prozornejši nego na sosednem mestu — se začneja graditi stanični sloj, ki gre skozi ves peclj. Te stanice se bolj in bolj zaokrožajo in redčijo, tako da so naposled sila redke; zdaj zadoštuje že sama teža žilnate ploskve, da se list odtrga. Medtem nastaja v peclju tudi že pluta, ki zapre ožilje, katero ostane na veji, potem ko se je list odtrgal. Ta pluta ne prepušča iz vejevja vode in njenih par, tako da je voda v drevesu z vseh strani zaprta s čvrstim ovojem, ki jo varuje pred hlajenjem.

Tudi v sami žilnati ploskvi nastajajo že nekaj tednov pred padanjem znatne izpremembe: protoplazma in stanično jedro se razkrajata, takisto telesca zelenila (klorofila). Od zelenila ne ostane nič drugega kot nekakšna žolta zrnca, ki dajejo listu rumeno barvo. V nekaterih stanicah ima to razkrajanje posledico, da nastanejo rdeča barvila, znana pod imenom antocijanov; le-ta dajejo tiste prelestne barve, ki se na njih pase naše oko, motreč jesensko gozdno pokrajino.

Preje so splošno mislili, da list odda stebelu, preden pade na tla, vse tvarine, ki bi rastlini koristile. Novejša raziskovanja pa niso potrdila tega nekoč zelo popularnega nazora. Z analizo so raziskovalci dognali, da se količina kalija in forsforja v listu res proti koncu nekoliko zmanjša, vendar je zmanjšanje sila neznamno in si ga lahko razložimo tako, da te tvarine odnaša dež, rosa, zmrzovanje in odmrzovanje. Nasprotno pa so našli v padlem listu nekaj sladkorja in škroba. V listju *Liquidambar styraciflua* je našel Harter 10.79 odst. v listju *Patan* pa 9.899 odst. škroba, vsekakor znatne množine te koristne spojine, ki gre rastlini v izgubo. A če jih sama zavrže, tedaj pomeni, da jih ne potrebuje več; koristijo pa ji na drug način. Listje na tleh začneja ustvarjati humus, prst, ki je rastlinam prav hasnovita. Kdor tedaj hoče dokazati, da priroda ne pozna »potrate«, bo videl tudi v padanju lista modro urejeno smiselnost.

Po dr. Gjuresinu v »Prirodi«

Obisk v največji slovenski knjižnici

Spisano ob priliki razstave «TISK»

Marsikateri Slovenec, ki pride v našo belo Ljubljano, se vozi s tramvajem po Poljanski cesti in opazi veliko gimnazijsko poslopje. Kdor ne pozna Ljubljane, ne ve, da je tu razen gimnazije tudi največja slovenska knjižnica. Če pa je z njim na tramvaju znanec, ki pozna razmere, bi mu le-ta lahko povedal n. pr. takole:

— Pritlična okna, ki gledajo na Poljansko cesto, so že v prostorih Štu-

tleh pod streho gimnazije. A «prevžitkar» se je jel rediti; minevala so leta, Avstrija je šla z vsemi svojimi načrti vred rakom žvižgat, knjižnica pa je ostala in njen pomen je silno zrasel. Postala je osrednja slovenska in hkrati vseučiliška knjižnica; ne dobiva samo vseh tiskovin, (knjig, časnikov itd.), kar jih izide na Slovenskem, ampak tudi periodične tiskovine iz vseh delov države. Tako se njena skladišča polnijo, stiska je čedalje večja in knjižnica je od leta do leta v bolj in bolj neprijetnem položaju, kakor človek, ki v tesnem, zatohlenem prostoru lovi sapo.

Kaj ko bi pogledala vanjo? Izprehod po nji utegne biti zanimiv, — je rekel gost s kmetov svojemu znanцу.

— Kar pojdiva, ne bo ti žal, če spoznaš to častitljivo in zaslužno napravo. Med njenimi knjigami sta rila vsak ob svojem času Matija Čop in Fr. Levstik, pa tudi drugi odlični znanstveniki in slovstveni delavci so bili ali so danes knjižničarji. Poznam vsak kotiček in ti lahko razložim, kar te bo zanimalo.

Tako sta se torej prijatelja napotila v prostore največje slovenske knjižnice.

Že na hodniku so vzbudile pozornost omare s knjigami. (Sam vhod je sila šolski; nič ne očituje reprezentativnega značaja osrednje slovenske biblioteke). Na hodniku je nameščena knjižnica barona Gutmannsthala, ki jo je kupila ljubljanska mestna občina za slovensko vseučilišče.

Prijatelja sta obstala pred knjigami in ljubljanski znanec je nadaljeval:

— Naj ti povem prav na kratko, kako je ta knjižnica nastala. Prvotno so bile večje knjižnice samo po samostanih in v nekaterih gradovih. L. 1563. pa so osnovali biblioteko kranjski deželni stanovi. Bilo je v času, ko je pri nas prevladal protestantizem, ki je — kakor veš — rodil prvo slovensko knjigo. Protestantizem pa so zatrli in zopet ni bilo dolgo časa nobene večje knjižnice izven samostanskega obzidja. L. 1774. je pogorel ljubljanski jezuitski samostan. Del knjižnice so rešili in knjige še tisto leto prenesli v staro redutno palačo pri cerkvi sv. Jakoba, kjer je

DR. JANKO ŠLEBINGER,
sedanji ravnatelj Drž. licejske
knjižnice

dijske knjižnice. A nikar ne misli, da so ti prostori kdo ve kako veliki. Vsaka soba je nabasana s knjižnimi policami; celo na hodniku stoje omare za knjige. Prostori, ki jih je zavzela knjižnica, so namreč začasni. L. 1907. so zgradili to gimnazijsko poslopje in mu dali nekoliko večji obseg, da bi se lahko Študijska knjižnica vsaj za kakih deset let spravila pod varno streho. Dunajska vlada je takrat obetala novo, nalašč za knjižnico zgrajeno poslopje. Tako je prišla največja knjižnica na slovenskih

bila takrat gimnazija z vsemi drugimi višjimi šolami (ob potresu l. 1895. je bila ta stavba porušena). Zdaj se je jela knjižnica naglo razvijati. Že prva leta je dobila nekatere zasebne knjižne zbirke, l. 1782. je odredil cesar Jožef, da dobi Licejska knjižnica v Ljubljani — tako so jo imenovali zaradi liceja, s katerim je bila v ozki zvezi — vse knjige in rokopise, ki so jih imeli razpuščeni samostani na Kranjskem. Pred izročitvijo pa si je smela dunajska dvorna knjižnica izbrati najdragocenejše rokopise in knjižne redkosti, tako da je precej knjig pobasal Dunaj. Vzlic temu je knjižnica dobila lepo število danes že dragocenih tiskovin iz samostanov Bistra, Kostanjevica, Stična in iz nekaterih ljubljanskih. Tudi posamezni plemiči-knjigoljubi so ji zapustili svoje knjižnice, n. pr. baron Taufferer. Takih mecenov je bilo tudi pozneje častno število; knjižnica bi jih danes prav tako potrebovala kot nekoč. Zlasti bi bilo dobro, če bi ji ljudje pošiljali stare knjige, ki leže ponekod na podstrešjih, ne da bi se kdo zmenil zanje. Med njimi utegnejo biti redki izvodi, tako zvane raritete, ki jih knjižnica zbira za sedanje in poznejše rodove.

— Nu, malo sva se oddaljila od predmeta; pa bova kmalu končala zgodovino. Ljubljanska licejska knjižnica je bila prvotno dostopna samo profesorjem liceja; še do l. 1849. ni smel nihče razen njih jemati knjig na dom, dasi je bila že od l. 1794. dalje javna knjižnica, v čije prostorih so se shajali učeni moške takratne Ljubljane, zlasti člani učenega društva «Academia operosorum». Cela desetletja je bil njen knjižničar profesor modroslovja na ljubljanskem liceju Wilde, ki ima za njo velike zaslugе. Biblioteka je smela prodajati razne duplikate; včasih je priredila knjižni semenj ali licitacijo. Tako so na primer leta 1794. prodajali danes sila dragocene knjige za bagatelno ceno. Neka knjiga Primoža Trubarja je stala 3 goldinarje, Dalmatinovo Sveto pismo 9 goldinarjev itd. Za časa kratkotrajne Ilirije so ji morali po odredbi maršala Marmonta pošiljati iz vseh ilirskih pokrajin po en izvod vsakega tiskanega dela. Francozi so imenovali za knjižničarja tržaškega profesorja grofa Jeronima Agapita, čigar naslednik je postal francoski pisatelj Charles Nodier, hkrati tudi urednik službenega lista «Télégraphie officielle». Nodier je ostal v

Ljubljani do l. 1813., nato pa je prevzel vodstvo prof. Matija Kalister. Njegov naslednik je bil znameniti Matija Čop, ki je bil imenovan v Licejsko knjižnico baš pred 100 leti (15. novembra 1828.). Po njegovi zaslugi se je začela knjižnica skrbneje izpopolnjevati z literaturo o Slovanih, Čop je l. 1835. utonil v Savi; iz njegove zasebne knjižnice je kupila Licejska knjižnica dobršen del dragocenih knjig. Ob Čopovi smrti je štela nekaj čez 21.000 zvezkov. L. 1845. je kupila knjižnico znanega jezikoslovca Kopitarja, kakor že prej l. 1821. dragoceno Zoisovo knjižnico. Marsikatero knjižnico pa ni mogla kupiti, ker ni bilo denarja; tako je šla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb, Costova pa celo v Petrograd. Pri vodstvu so se vrstili Likavec, Kastelic, dr. Muys itd.; med knjižničarji sva že omenila Frana Levstika, drugih imen pa ti ne bom našteval.

— Torej so v tej slovenski knjižnici imeli besedo tudi Nemci?

— Kaj pa, saj je vendar bila c. kr. Morala je imeti nemške kataloge in nemški pečat. Koristila pa je v prvi vrsti seveda Slovencem; da danes gre prav lepo brez Nemcev — in v Avstriji so mislili, da ne pojde — boš sam spoznal. Nu, res pa je, da bi bilo lahko boljše, vendar tega niso krivi pridni učenjaki, ki rijejo dan za dnem po knjigah in varujejo naš dragoceni zaklad, marveč je kriv beograjski režim s svojim sirovim valpetom, ki se imenuje Budžet. Le-ta našo častljivo zakladnico v papir in črke izpremenjenega duševnega truda in dela sila omalovažuje in ji ne preskrbi ne nove, lastne strehe, niti mu je kaj mar za njen predek. Pa o tem se še kaj pomeniva v sobi med knjigami. Zgodovino pa kar končajva; vedi samo, da je po stoletnem razvoju iz malega v veliko štela Licejska knjižnica nekako pred prevratom približno 130.000 zvezkov. Zdaj pa pogledaj v samo knjižnico. V prvi sobi je knjižnični katalog; povedal ti bom, kako knjižnica posluje.

Stopila sta v sobo. Ljubljčan je pozdravil znanca knjižničarja g. dr. Puntarja, nato pa je pokazal gostu s kmetov debele foliante, ki leže razgrnjeni po pultu. Rodoljub s kmetov je zvedavo otipaval debel starinski papir in gledal imena knjig v častiljivih bukvah. — Če sem prav poučen, — mu je tolmačil ljubljanski znanec — boš našel

v teh katalogih pisavo raznih znanih mož, ki so delovali v tej knjižnici; kakor vidiš, so katalogi stari, toda vpisovali so vanje vse do novejšega časa. Knjige se vpisujejo po abecednem redu avtorjev, zraven imaš tekočo številko, ki si jo napišeš na papir zaeno z značko in številko, ki rabi knjižničarju, oziroma slugi, da lahko najde med deset-tisoči zvezkov zazeleno knjigo. Knjižnica se zdaj urejuje po modernem sistemu «*numerus currens*» (tekočih števil), ima pa tudi abecedni listovni katalog, ki se bo izpopolnil s stvarnim katalogom. To je delo za več let. Zaenkrat ti specijalni katalogi po strokah omogočajo, da lažje najdeš literaturo, ki je potrebna pri študiju. Sicer pa imajo učeni knjižničarji v glavi vso silo podatkov, in če ne veš tega ali onega, se zatečeš k živemu katalogu, ki ti prijazno postreže in ustreže. Potrkajva na ta-le vrata!

Znanca vstopita v ravnateljevo sobo. Je dokaj velika, vse stene so zasedene s policami in ponekod s predali; nekatere police se zapirajo z ruleto in gostu s kmetov se takoj vsili misel, da utegnejo biti ondi posebno dragoceni papirji.

Sprejme ju knjižniški ravnatelj gospodr. Janko Šlebingar, naš znani bibliograf in - to se ume samo ob sebi - tudi velik bibliofil ali knjigoljub, ki posveča Državni študijski knjižnici vso skrb. Ima ogromen pregled po vsem, kar se pri nas tiska; megljeno se spominjaš neke razprave, ki si jo bral ne veš kje pred več leti; nu, vprašaj gospoda ravnatelja - povedal ti bo naslov, letnik in morda celo številko časopisa, v katerem je izšla.

To in še marsikaj je povedal izkušeni ljubljčan gostu s kmetov, ko sta bila pozneje na hodniku; zdaj sta si ogledala zbirko starih rokopisov, med katerimi so velike dragocenosti. Tu so n. pr. glagolski in cirilski rokopisi od 12. stoletja dalje, ki sta jih nekatere zbrala Zois in Kopitar, znameniti latinski pa so večinoma iz ukinjenih kranjskih samostanov.

— Kako pa, da nimate teh dragocenosti v železnih omarah, da bi bile varne pred ognjem? — je vprašal naš rodoljub s kmetov.

Vprašanje je pričevalo o zdravem in praktičnem razumu, hkrati pa je razodevalo pristno rodoljubno naivnost.

Zato se je g. ravnatelj dobrodušno nasmehnul in rekel:

— Imamo zgolj eno železno omaro, ki naj bi bila blagajna; v resnici moramo v njih shranjevati korespondenco, kajti blagajna je po navadi brez najpotrebnejšega, namreč — brez denarja. Seveda bi bile potrebne železne omare za rokopise in knjižne redkosti. Vse velike knjižnice jih imajo. Pri nas ni denarja za nje; niti zavarovani niso ti naši zakladi. In vendar imamo toliko lepih redkosti, da so tuji, zlasti Francozi, prijetno presenečeni, ko jih spoznajo.

In zdaj se razvije razgovor o položaju največje slovenske knjižnice. Naša posetnika izprašujeta in izvesta, da je Državna študijska knjižnica v slabem položaju; če bo g. Budžet s svojo pastorko tudi v prihodnjih letih tako krut, kakor je bil poslednji dve leti, bo nadaljnje delo knjižnice skoro onemogočeno.

— Koliko tisoč Din imate na razpolago za nakup novih knjig? — je vprašal deželan.

— Številke so prav preproste. Dobimo 43.115 Din; od tega zneska smemo porabiti za vezavo in nakup novih knjig samo 10.000 Din. S to revščino pa ni mogoče kupovati novih knjig, saj je znesek še za vezavo prenizek. In vezava je neobhodna: kako naj se perijodične tiskovine ohranijo, če niso spolidno vezane?! Potemtakem smo v hudem zastoj; nič več ne moremo postreči z novimi znanstvenimi knjigami, ki po njih pridno vprašujejo profesorji, visokošolci in razni strokovnjaki. Mnoga kontinuada, t. j. dela, ki se nadaljujejo (n. pr. leksikoni), smo morali božisi prekiniti in bomo pozneje manjkajoče dele sila drago plačevali, saj brez njih ne more biti nobena študijska knjižnica, ali pa jih jemljemo na dolg. Koliko časa? Sploh ima študijska knjižnica veliko upnikov. Kako tudi ne ob tej pičli podpori! Potrebovali bi vsaj 120.000 dinarjev.

Rodoljub z dežele se jame jeziti in govoriti o škandalozni državni upravi, zato se ljubljanski znanec urno poslovi od našega prikupnega bibliografa in slovstvenika; stopita v sosednjo sobo, kjer bi bil rodoljubni Slovenec povedal še nekaj glasnih in krepkih na račun naše prosvetne politike, da ga ne prime za rame njegov Mentor in mu šepne v uho:

— Pomiri se in ne govori glasno; tu je knjižnična čitalnica. Glej, za mizami študira mlada in stara gospoda; prav za prav je ta prostor tako važen, kakor v samostanu refektorij ali jedilnica. V ostalih sobah opravljajo knjižničarji bogu in ljudem dopadljivo znanstveno delo, tu pa se lahko vsak človek navžije duševne hrane, ki jo ti učenjaki močje varujejo in urejujejo po katalogih in polih. V prvi sobi sva si zabeležila številko knjige, ki te zanima; izročiva li-

uživanje in prebavljenje duševne hrane. Glej, vsak dan prihajajo semkaj ljudje, ki jim rabijo knjige za znanstveni študij. Poleg vseučiliškega profesorja sede dijaki, poleg osivelega učenjaka, ki brska po starih bukvah, obrača stran mlad dijak, ki se pripravlja za izpite. Pa tudi drugi izobraženci zahajajo semkaj: ali potrebujejo kakih podatkov, ali jih zanima kakšna knjiga. Promet je zlasti pozimi živahen; toplota zvabi marsikaterega državno pla-

CITALNICA LJUBLJANSKE DRŽ. ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE

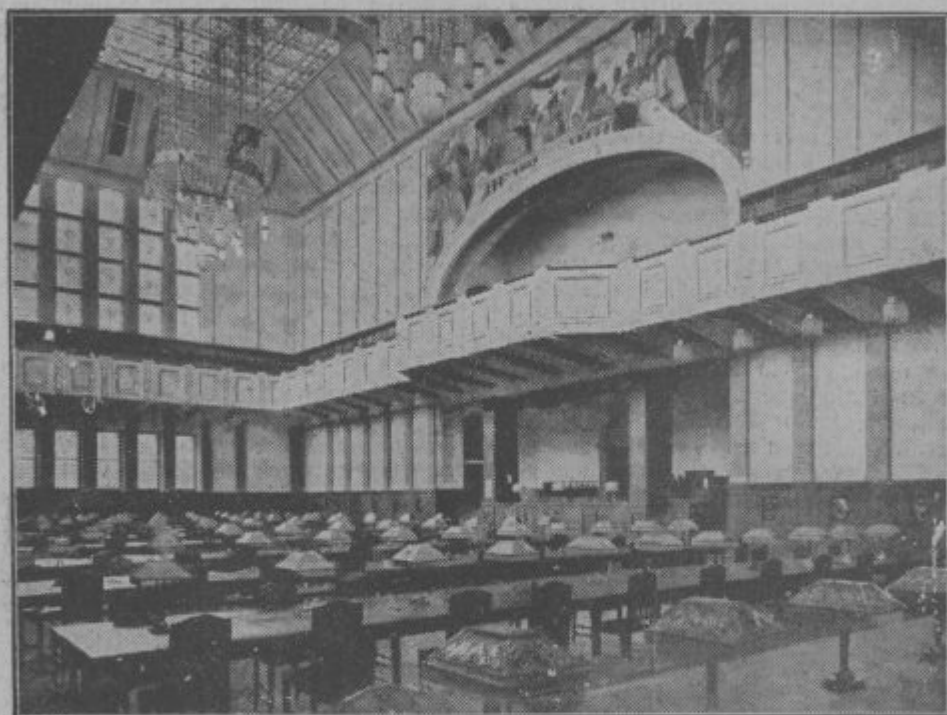
stek tistemu le dobrodušnemu gospodu s črno brado. To je g. dr. Jože Rus, naš geograf, zgodovinar in statistik, ki mu dajejo precej dela in skrbi prihajajoče stranke, obdajajo pa ga časniki. Vsak dan jih pride kopica; treba jih je pregledati in imeti v evidenci. Ob stenah čitalnice so omare za časnike. Ob koncu leta jih preneso v skladišča. Tako se knjige kopičijo in kupi širijo, a prostor je čedalje tesnejši. Ta čitalnica v primeri z drugimi sila uboga in tromna, dasi v njih ob grdih dneh rdečno sedi in čitaš.

Pobožna tišina, ki spominja na cerkev, je potrebna za mirno in lagodno

čane umstvenega delavca iz njegove nezakurjene sobe v knjižnično čitalnico, kjer se počuti kakor Krez med obilnimi duševnimi zakladi. Glej, listek je dobil sluga; ta pojde v skladišče in poišče knjigo. Kdor si jo hoče izposoditi na dom, mora izpolniti predpisano tiskovino ter za knjigo odgovarja in jamči. Čitalniški knjižničar pregleda listek in knjigo ter jo izroči stranki. Sprejemni listek gre v prvo sobo, kjer ga imajo v razvidnosti; če do označenega roka ne vrneš, ti pošljejo opomin. V prvi sobi se knjige vračajo. Po tem, kar sem povedal, spoznaš javni pomen in koristi take knjižnice. Znanstvenik, ki piše ka-

ko razpravo ali knjigo, profesor, ki predava v šoli, praktično delujoči strokovnjak, ki sam nima vseh potrebnih knjig pri roki, dijak, vsak, kogar zanima to ali ono iz bogate zakladnice človeškega znanja in duha, nakopičenega v knjigah, ima koristi od te naprave. A nikar ne misli, da so naša skladišča učenosti in modrosti namenjena zgolj Ljubljancanom in njihovim izbranim penatom. Tudi zunanji izobraženec, n. pr. učitelj v daljni gorski vasi, lahko uživa

dobo, bodo knjižnici hvaležni, da je ote a časnike pred usodo vsega minljivega. Tako je povsod, zato vlada in samoupravna telesa, pa tudi zasebniki v vseh kulturnih državah radi podpirajo velike študijske knjižnice. Čital si, da bo imela boljševiška Rusija kmalu največjo knjižnico na svetu; ondi ne štedijo pri nakupu in vezavi knjig, ki so v občo korist. Sovjetska vlada je odredila, da so morale državne tiskarne znova natisniti za knjižnice vse tisko-

ČITALNICA ZAGREBSKE KR. VSEUČILISKE KNJIŽNICE
(Primerjaj z ljubljansko knjižnico!)

duševno hrano te knjižnice,* kakor si jo izvoli in naroči. Treba je le, da kakšen urad — n. pr. šolsko vodstvo — jamči za njegovo zanesljivost. Leposlovne knjige se ne izposojajo, ker se dobe drugod v poljubni izbiri; tukaj se spravljajo za študij in za bodočnost. Če uvrščamo knjige na svoje knjižne police, kdo pa spravlja naše dnevnike? In vendar imajo le-ti mnogo gradiva, ki — prav kakor dobro vino — ljudem tem bolj tekne, čim starejše je. Časniki so ogledalo naših dni in ljudi, ki bodo čez petdeset ali sto let proučevali našo

vine, ki so izšle za časa revolucije na skrajno slabem papirju, ki se ne bi mogel delj časa držati.

S posebnim dovoljenjem sta znanca steno la še v naslednjo sobo, kjer delujejo knjižničarji: g. dr. Jože Glonar, odlični slovenski esejist in literarni kritik, ki z redkim strokovnim znanjem vrši katalogiziranje in inventariziranje knjižnih zakladov. Dalje sta tu ga. dr. Milica Pivec-Stele, ki vodi evidenco o domačem in inozemskem periodičnem tisku, ki prihaja v knjižnico in g. dr. Avgust Pirjevec, ki je ves zaglobljen v

inventarizacijo knjižnične rokopisne zbirke.

Od tu dalje se odpira pravo kraljestvo knjig. Drobne in tanke, pa tudi trebušne in debele, mrke in vesele, v vseh mogočih oblikah in barvah, se vrste po neštetih policah v najrazličnejših jezikih in iz raznih časov. Tam so zajetna enciklopedična dela, ondi stare bukve, ki človeku, ki bi jih iskal, niso na razpolago nikjer drugje kot v študijski knjižnici. Zastopane so vse mogoče stroke in najbolj znani avtorji poleg že zdavnaj pozabljenih. Živ in mrtev svet; najraznovrstnejše geološke plasti znanja; čudovit svet za onega, ki se ume vanj poglabiti. Kaj pa, uživaš lahko le njegove drobce, zakaj ni ga knjižozera, ki bi noč in dan čepel v knjigah in bi prebral te milijarde in bilijone črk. Posebno zanimivi so tako zvane inkunabule, t. j. knjige, ki so se natisnile nekako do srede 16. stoletja. Med njimi so tudi take, ki so jih pisali pobožni samostanski očetje in bratje dolga leta, nekatere nemara desetletja. Kaj pisali! Te knjige so slikane na ovčjo kožo ali pergamentni papir in imajo lepe inicijalke, vinjete in ekslibrise, kakor jih danes ni več. S svetim spoštovanjem obračša strani, ki jih varujejo debele usnjene platnice; z njimi obračša duha davnih stoletij in se ti zdi, da čutiš vonj starih samostanov in vidiš utrujene roke menihov, čijih oči so zrle danes že potapljaajoči se svet verske mistike... Kako so znali nekoč tiskati, kako okusno zlití stran;

kakšni so bili nekdanji knjigovezi! Zares, nekoč so ljudje knjigo bolj spoštovali. Potem vidiš knjige barona Zoisa, prijatelja Valentina Vodnika in knjige in rokopise učenega Kopitarja; dotikaš se strani, ki so jih ti možje obračali v sveti žeji po znanju...

— Tako bi lahko hodila cele ure po največji slovenski knjižnici, ki šteje danes v 12 »magazinih« okrog 150.000 zvezkov. A čas liti in je treba da končava ta prijetni izlet v svet, ki ti ni bil znan. Lahko bi se v teh tesnih prostorih porušila na naju kakšna skladovnica knjig in papirjev; uboga je pač kultura v deželi, kjer je taka knjižnica pastorka onih, ki trde, da imajo v rokah prósvento. Vse je zabasano, dasi je dotok novih knjig poslednja leta silno majhen; sanjaiva o novi, veliki palači nalik zagrebški vseučiliški knjižnici, kjer bo imela največja slovenska biblioteka trajne in dostojne prostore. Zakaj tudi Državna licejska ali Studijska knjižnica v Ljubljani je na poti, da postane vseučiliška, kar bi ji le želeli; predvsem pa jo ob izhodu iz tega papirnega svetišča priporočiva boginji Minervi, da spametuje modernega hudiča, ki mu pravijo Budžet; naj ta hudi duh ne vrta pod našim Minervinem sklidiščem, da se stoletna naprava ne sesuje v sramoto našega časa!

Tako sta prijatelja zapustila Poljane in krenila v velesejmske prostore na razstavo grafičnih delavcev in novinarjev, imenovano »Tisk«.

Janez Vesel Koseski

V Kosezah so minule dni slavili 130letnico svojega rojaka Janeza Vesela Koseskega (roj. 12. septembra 1798, umrl 26. marta 1884). Ta mož je bil nekoč sloveč slovenski pesnik, ki je zasenčil v očeh svojih vrstnikov celo velikega Prešerna. Njegova slava pa je že zdavnaj zatonila. Kakor koli je bil sicer zelo priden pesnikovač, je tako pačil in krotovil lepo slovenščino, da so njegove pesni danes popolnoma neužitne. Mož je mnogo prevajal iz tujih jezikov, zlasti iz nemščine, vendar so ta mojstrska dela dobila v slovenščini Koseskega tako rotarsko podobo, da so danes le še vir za jezikoslovne dovtipe. Koseski je nekoč napisal to-le:

Jezik očistite peg, opillite gladko mu rujo:
Kar le najetega v njem, dajte sosedu nazaj.

Sam pa ni bil zvest tem svojim besedam, kajti njegov jezik je prava zmes in znes z vseh slovanskih vetrov, pomešana vrhu tega z netečnimi omakami iz lastne jezikovne kuhinje. V spomin temu pozabljenemu pesnikunu, za

svoje čase sicer zaslužnemu možu, prinašamo nekaj ocvirkov, ki kažejo njegovo pesniško »krulbo« (njegov izraz!) V neki svoji glosi pravi o svoji Muzi to-le:

Kisla se mi je sanjala
Muza modropevka je
Roke mi v slovo podala,
Rekši da bo prazno vse,
Venca mi ne bo spoznala,
Ter pristavi: Ni ti dano,
Petje v tebi ni dognano,
Svetjem ti, ne kruli več,
Puhla vsa je tvoja reč.
Kaj postopaš ti za mano?

Najlepši verz je poslednji, — Prešernov. Med glosami je tudi ta-le po koseske ocvrti grizljaj:

Tu zakruli, tam zasiči
Dober kup opombe so,
Ta al una strupno piči,
Vonder koj pozabim jo,
Da le zlobe niso kriči,
Prosto vsak naj zgovori,
Kar mu ravno v srcu tli,
Mene to le malo gane,
Zvesta radost mi ostane,
Žal besede v ustih ni,

Kakšni so njegovi prevodi, pričuj naslednja prva kitica »Bajke o ribiču in zlati ribi« ruskega pesnika A. S. Puškina:

Sivor nekdaž z babelo svojo staro
Pomorskih vod na bregu živel je,
Ribarstvu vdan za toplo leto jaro
Napleta mrež, ko zima lov ovre,
Kar je imel, orodja šibko šaro,
Kočure v kot je shranil lahko vse,
Staruha je pri oragu predla vidno
In sicer, se ve, de godrnjala pridno.

To bo čitatelj komaj razumel, zato dodajmo to kitico v prevodu Antona Akškerca, da bo lažje primerjal:

Živel je starček s staro ženo svojo
na bregu kraj sinjega morja,
Živela tam v stari sta bajti
baš tri in trideset že let,
Na ribjo lov le starček hodil z mrežo,
a starka prela je prejo svojo.

Znani slovenski pisatelj dr. I. Mencinger je spisal v jeziku Koseskega parodijo lepe Prešernove pesmi »Neiztrohnjeno srce«.

Se groblja kapa, nov de mrtvác spustil se not;
kar mlad život medlevši, razgrne se naprot.
Kopunam sapo davi, ilh čudbe pana mraz.
Kim brusi gled neplažba, zazrejo pak obraz.
Je sonda sploh, de krasna čepine bla bi viš,
če prec bi parno tenio odnesel bistri piš:
Sicer čedni vtisk je šobe, rah mika lica blesk,
če prel bi ga ostavil žalbe mute tresk.
Drobivši grud se hipno gledavcam brani vid,
Samo srce se kuja, kot ni mu zgrudba prid:
Še žarno clo utripa, puhti navpik gorkost,
kot de napiha zdrava še hlapa za krepost.

V boljše umevanje koseščine naj govori Prešernov izvirnik:

Grob kopljejo, da zadnji mrlič bo vanjga djan;
Obraz bled'ga mladenča prikaže se na dan.

Kopači ostrmijo, da 'z ust njih sape ni.
Manj prestrašeni pogrebci vani vpirajo oči.
Da je lepó, bi šodil visoko čelo vsak.
Ak bil bi nekakóvi zapustil ga oblak:
Bilé lepé bi usta, lep bil obraz bi bled.
Ak bil bi nekakóvi proč nejevolje sled.
Dalj čas ni trupla gledat', dih prvi ga zdrobi:
Srce samo zavzetim ostane pred očmi
Še bije, še čuti, je ravno tak gorkó.
Ko da bi biló v prsih še zdravo in živó.

A. B.

Kako se izvežbaš za praktičnega gobarja

Pri nas je goboznanstvo še vedno tako površno, da se vsak, ki pozna kakih 20 vrst gob, že smatra za veščaka v gobarstvu. Vseh gob pa je nad 2000 vrst, ker štejemo sem tudi razne gljivice, plesni itd. Toda tudi gob v pravem pomenu besede, pri katerih razločno vidimo vse sestavne dele (klobuk, cevke ali lističe, kocen) je pri nas nad 200 vrst, med temi je kakih 50 dobrih, približno toliko manjvrednih, ostale pa so neužitne, oziroma strupene. Za sigurno poznanje teh 200 vrst ni dovolj hipno navdušenje, temveč je treba vztrajnega proučevanja leta in leta. Pa tudi tisti, ki se že leta intenzivno ukvarjajo z goboznanstvom ne morejo trditi, da poznajo popolnoma zanesljivo sle-

herno gobo. Treba je namreč vedeti, da gobe, kakor rastline sploh, rade vari-
rajo glede barve in oblike.

STRUPENI KUKMAK

NAZADNI KUKMAK

Vsekakor pa se lahko vsakdo izvežba za praktičnega gobarja, da bo poznal vsaj večino dobrih gob, vse strupene (teh je itak razmeroma prav malo) in da bo znal razločevati neužitne, ki so užitnim podobne, n. pr. žolčasti goban in užitni goban, žolčasta ježevka in rjava ježevka, strupena sirovka in užitna sirovka i. dr. Toliko znanja v gobarstvu dosežemo s pomočjo predavanj, razstav, izprehodov v gozde v spremstvu veščakov, v prvi vrsti pa s

pomočjo dobre knjige, ki ima natančne popise in jasne barvne slike. Tako knjigo naj bi vsak, ki se resno namerava

no, ker imajo nekatere več šovrstnic, ki so si na prvi pogled slične.

Vsak začetnik v goboznanstvu naj postopa *sistematčno*. Najprej naj se loti takih gob, ki imajo tako značilna

UŽITNI MAVRAH

seznaniti z goboznanstvom, vedno imel pri sebi, kadar gre »na lov« za gobami. Naša edina knjiga o gobah*) ima ravno zato pripravno obliko in je v pristočno vezana, da jo lahko nosimo v žepu.

Sicer pa ni potrebno, da bi vsak ljubitelj in nabiralec gob moral poznati vse gobe. Celo nevarno lahko postane tako hlastanje, ker za podrobno in zanesljivo poznanje kakih 200 vrst je treba intenzivnega večletnega študija in mnogo prakse, za kar pa nima vsakdo časa, prilike in potrpljenja. Tisti pa, ki bi hoteli prenažno napredovati v goboznanstvu, postanejo v svojem hipnem navdušenju nehoti površni in zbog tega nezavarovani pred nevarnimi zamenjavami. Površnost je v gobarstvu najhujše zlo.

Za začetnike nikakor ne zadostuje, da najdeno gobo površno primerjajo s sliko, temveč morajo tudi pazno prečitat opis v knjigi. Ravno zato tudi v šolah ne zadostujejo same tabele za pouk, ako nima učitelj tudi knjige pri roki. Določevati gobe zanesljivo ni enostav-

KONČASTI MAVRAH

svojstva glede oblike in barve, da jih ni lahko zamenjati. Te izbrane vrste naj zaenkrat na vse strani temeljito študi-

SLIVARICA

* Naše gobe. Sestavil Ante Beg, slikal ravnatelj D. Humek. 75 barvnih tabel. Cena 50 Din. Dobiva se v knjigarni Tiskovne zadruge v Ljubljani in Mariboru.

ra. Vzemimo n. pr. najprej gobane, t. j. vrstnice našega užitnega gobana ali jurčka (globanja, vrganj). Kakor ta, imajo vsi ostali gobani plodovnico (spodnjo plast klobuka) sestavljeno iz drobnih cevč, ki se dajo lahko ločiti od klobuka in tudi med seboj. Začetniki pa se morajo izogibati gobanov, ki so *podklobukom ali tudi po kocenju rdeče barve*, daši je ena med njimi dobra, a ena je močno strupena (vražji goban). Nadalje naj si ogledajo *žolčasti goban* (*boletus felleus*), ki je užitnemu gobanu močno podoben, a je pod klobukom *rožaste barve*. Ta goban sicer ni strupen, toda ima tako grenak okus, da pokvari vso gobijo jed. Vsi ostali gobani pa so užitni ne glede na to, da nekateri prerežani ali pretrgani *izpremenijo barvo* (počrniijo ali pomodrijo) n. p. *turek* ali *kozak* (*boletus rufus*), *kostanjevka* (*boletus badius*) i. dr.

Nato preidemo k *platničarkam*, to so gobe, ki imajo pod klobukom v obliki dežnika razpete lističe. Predvsem si temeljito oglejmo znane strupenjače: *mušnico* in *strupene kukmake* ali *krompirjevke*. Rdečo, belo pikasto mušnico pozna že skoraj vsak otrok, težje si je zapomniti strupene kukmake, ki se dobe v treh barvah: bele, zelenkaste in rumenkaste, a vse te strupenjače imajo

kocen pri tleh kakor hruška debel. Ko bo te tri nevarne gobe zanesljivo poznal, mu ne bo težko spoznati in od strupenjača ločiti našo najboljšo gobo: *užitni kukmak* ali *šampinjon*. Šampinjoni so trojni: poljski (*psaliota arvensis*), travniški (*ps. campestris*) in gozdni (*ps. silvatica*). Prva dva sta bela, gozdni pa je rjavkast. Poljski šampinjon, ki se dobi čestokrat na vrtovih, ima sivkasto bele lističe, ostala dva pa sta pod klobukom lepo rožnate, oziroma mesne barve, a na starost črnorjave liki čokolada. Vse tri vrste so najboljše gobe. Baš letošnjo jesen se je travniški šampinjon pojavil v množinah po nekaterih travnikih ljubljanske okolice, še več pa jih je v spodnjem Posavju, na Murškem polju in po Slov. goricah. Šampinjoni bi nam lahko donášali lepo premoženje, ako bi jih ljudstvo poznalo.

Kmalu bodo pognale po drevesnih panjih in koreninah okusne *sivorumene štorovke* (*armillaria mellea*), navadno v velikih množinah. Posebno pripravne za vlaganje v kis. Ker pa je med štorovkami neužitna, v večji množini zavžita celo strupena *žvepliglavka* (*hypholoma fasciculare*), si je treba obe vrsti dobro ogledati.

Na vlažnih travnikih in po resju dobimo v jeseni jako dobre *sirovke* (*lactaria deliciosi*), ki pa ima tudi neužitno sovrstnico. Užitne sirovke imajo *oranžno*, neužitne pa belo mleko. Za šampinjone in sirovke se na nemških in čeških trgih tako rekoč trgajo, pri nas pa ne pride nobena teh gob na trg, ker jih ne poznajo ne nabiralci, ne kupovalci.

Več truda je treba za poznavanje *golobic* (*rusula*), ki jih je pri nas do 50 vrst. Toda baš poznavanje užitnih golobic je važno, ker jih je dobiti vse leto, ko drugih gob navadno še ni. V senčnih iglastih gozdih so rasle tudi letošnje poletje kljub splošni suši. *Užitne so vse golobice, ki so sladkega okusa*, ker strupene in neužitne takoj *zapečejo na jeziku*. Za začetnike pa velja pravilo: nabiraj je zelene, zelenkaste in modrikaste golobice, ker med rdečimi je ena strupena (*rusula emetica*), rumena *smrdljiva golobica* (*rusula phoetens*) pa ni užitna.

Kot zadnje jesenske gobe dobimo *kolobarnice* (*tricholomae*), ki rastejo navadno v polkrogih ali celih krogih. Pri

ZVEPLENJAČA

nas raste kakih 15 vrst kolobarnic, a ni nobena strupena.

Na podlagi navedenih navodil in dobre knjige si lahko vsak ljubitelj gob

že v enem letu pridobi toliko znanja, da ne bo prihajal brez gob iz gozdov od rane pomladi do zime.

Češki knez sveti Vaclav

*Ty jsi dědic české země,
rozpomeň se na své plémě,
ne dej zahynouti nám i
budoucím ...¹⁾*

Iz svetovaclavske himne.

V mesecu in letu prve desetletnice obstoja češkoslovaške republike so Čehi otvorili proslavo tisočletnice *«patrona české dežele»*, svojega davnega kneza sv. Vaclava. Prihodnje leto ob tem času bo milenijsko slavlje doseglo višek: takrat se bo dopolnilo tisoč let, kar je umrl Vaclav mučeniške smrti na gradu svojega brata — morilca Boleslava. Ljudstvo ga je obdalo s številnimi legendami, katoliška cerkev pa ga je uvrstila med svetnike. Vsa zavedna češka javnost brez razlike svetovnega nazora in politične opredeljenosti bo slavila ta jubilej, ki sega v zoro češke zgodovine, v čase, ki jih obdaja somrak davnine. Nejasno se razpoznavajo v tej temi blede obrisi nekdanje češke države in takratnega narodnega življenja; le skozi meglene legende čutimo odmeve težkih kriz, ki so takrat pretresale ljudstvo. Če se Srbi s ponosom spominjajo sv. Save, prosvetitelja srbskega ljudstva, če se Madžari venomer sklicujejo na svojega sv. Štefana — kralja, se smejo tudi Čehi spominjati moža, ki je v prvi polovici srednjega veka imel narodno češko ime in odločeval o usodi svojega ljudstva. Ker bodo čitatelji posle v dnevnikih češče zasledili to ime, naj jih nastopne vrstice seznanijo z življenjem sv. Vaclava (Vencislava), ki se je, kakor življenje vseh pomembnejših ljudi tistega časa, končalo sila dramatično.²⁾

Vaclav se je rodil nekako med l. 908. do 910. kot najstarejši sin Vratislava, brata vladajočega kneza Spytignjeva.

¹⁾ Ti si dedič češke dežele, spominjaj se svojega rodu in ne daj, da bi poginili mi in potomci ...

²⁾ Podatke smo posneli po članku enega najboljših raziskovalcev stare češke zgodovine prof. Pekařa v *«Ottovem slov. naučnem»*, knj. XXVI., str. 284.

Njegova mati se je imenovala Dragomira in je potekala iz rodu knezov Stodoranov na poznejšem Braniborskem. Dve težki krizi sta pretresli dobo, ko je živel sveti Vaclav: od l. 895. je praški knežji rod, ki se je sprl s sinovi velikomoravskega kneza Svatopluka, iskal politično oporo pri vzhodnofrankovski državi, kar je zaneslo v češke vrste hud razdor, kajti mnogi knezi so bili zoper paktiranje z zapadnimi deželami. Drugo krizo je povzročilo versko vprašanje. Ni še bilo dolgo, kar so slovanski knezi sprejeli krščansko vero. Med ljudstvom je bilo mnogo paganstva in sveži spomini na stare bogove so se celo pri krščenih ljudeh mešali s Kristovim blagovestjem. Ondotni kristjani so bili razdeljeni tudi po kultu: mimo slovanske liturgije, ki je bila za vladanja Borivoja prenešana iz Moravske, kamor sta jo prinesla s slovanskega juga solunska brata sv. Ciril in Metod, so se od l. 895. širili pod vplivom nemške duhovščine latinski obredi. Vaclava je njegova babica, sveta Ljudmila, naučila čitati slovanske črke; šele pozneje, ko je njegov oče postal naslednik svojega brata kneza Spytignjeva, so ga poslali v Budče, da bi se ondi naučil latinščine. Takrat je bil tudi krščen. V svečanu l. 920. ali 921. — Vaclav je bil star deset ali dvanajst let — mu je umrl oče knez Vratislav. Vlado je prevzela vdova Dragomira, kneginja zelo nasilniškega značaja, kristjanka bolj iz praznoverja nego po notranjem spoznanju. Zdi se, da je bila prijateljica tistih čeških starejšin, ki so težko trpeli vpliv duhovništva na Vratislavovem dvoru, zato so nejevoljno zrlji na mladega Vaclava, ki se je sila ogreval za svoje vzgojitelje-duhovnike. Dragomira se je najprej odkrižala svoje tašče sv. Ljudmile (umorjena je bila 16. septembra 920. ali 15. septembra 921.), nato pa je na vse načine ovirala Vaclavove stike z duhovniki. Preokret je nastal stoprav leta 924. do 925., ko je postal Vaclav polnoleten in je vzel vlado v lastne roke.

Najprej je izgnal mater iz dežele (šele pozneje jo je skesano poklical nazaj),
umorne babice Ljudmile pa je

dal prenesti iz Tetina na praški grad in l. 925. slavnostno pokopati. Zdaj je jel navdušeno pospeševati krščanstvo: če se je že kot otrok rad igral s simboli krščanske vere (n. pr. s hostijami), si je — če smemo verjeti legendam — kot vladar na vso moč prizadeval, da bi postal vzor krščanskega kneza. Legende hvalijo mimo njegove nenavadne učenosti brezmejno darežljivost; zlasti je podpiral samostane, ki so bili v tistih sirovih časih edino zavetišče kulture, saj so bili menihi edini učitelji in učenjaki. Skratka: ljubil je Boga iz vsega svojega srca in je delal v življenju samo dobro. Tako pravijo o njem pobožne legende. Objektivnih zgodovinskih podatkov skoraj ni, zato si ne moremo ustvariti niti približno objektivne slike o Vaclavu kot človeku, o njegovi vladi in o razmerah v njegovem času. Vse kaže, da je bil zelo zaverovan v krščanske ideje in jim brezkompromisno vdan; poteza, ki jo srečujemo tudi pri poznejših čeških reformatorjih. Legende zatrjujejo, da je dal odpraviti vislice in mučila, da se je obotavljal podpisati smrtnih obsodb; nemara da ni neverjetno to, kar pravi neka legenda, da je hotel odložiti kneževsko oblast in potovati v Rim, ki je prav v njegovem času

silno mikal vse krščanske zanešence. Tu je nameraval vstopiti v samostan in se docela posvetiti Bogu. Treba pa je pristaviti, da je bil knez Vaclav oženjen — ime njegove žene se ni ohranilo, sin pa se je baje imenoval Zbraslav.

Kakorkoli nam torej legende ne povedo nič drugega kot Vaclavove krščanske čednosti, se vendar domneva, da je imel nekako oblast nad ostalimi češkimi knezi. Gradovi njegove kneževine so ležali sredi češke dežele; v Boleslavi nad Labo pa si je postavil grad in osnoval kneževino Vaclavov mlajši brat Boleslav. Nadalje se domneva, da si je saški kralj Henrik pridobil za Vaclavovega časa najvišjo oblast nad Češko; saški kronist Widukind beleži, da je okrog l. 928. prodril v Prago in sprejel Vaclavovo prisego zvestobe ter, kaj pa, kontribucijo. Vaclav je bil baje Henrikov vdanji prijatelj; zato si je izvolil saškega svetnika sv. Vida in mu zgradil cerkev pri praškem gradu, današnja katedrala sv. Vida na Hradčanih, kjer je bil pozneje pokopan tudi sam. Nemara je prav s to zvezo znatno utrdil svojo oblast in si nakopal še hujše nasprotnike v vrstah čeških knezov, ki so bili zoper zvezo z nemškotinskimi zapadom. Domnevamo, da sta se borili med Čehi dve stranki: ena je bila za to, da se češka država utrdi s pomočjo zapadnih sosedov, druga pa je bila za dotedanjo češko osamljenost in samovšečnost. Pravimo pa, da so vse to le podmene; prav tako ne vemo nič sigurnega, ali sta se Vaclav in brat Boleslav sovražila iz političnih ali pa zgolj iz osebnih razlogov.

Brat Boleslav je na dne 27. septembra 929. povabil Vaclava v Staro Boleslavo k slavnostnemu blagoslovljanju novo zgrajene cerkve. Vaclav je šel tja in je vzel iz previdnosti na pot številno spremstvo. Po slavnosti je hotel takoj odpotovati, a brat ga je lokavo pregovoril, da je ostal. Boleslavovi moške so ga hoteli umoriti — pravi neka legenda — že dne 27. septembra takoj po slavnostni maši v novi cerkvi, vendar jim je v odločilnem trenutku zmanjkalo poguma; zato so odložili izvršitev svoje zasnove na naslednji dan, ko bo šel Vaclav k jutranji maši. Tega dne na vse zgodaj je prvi navalil nanj brat Boleslav. Vaclavu je sicer uspelo, da je brata podrl na tla in mu iztrgal meč, vendar so ga njegovi ljudje pri ubegu ujeli in ubili pri vratih boleslavske cer-

kve. Umor se je takoj razširil na Vaclavove prijatelje, služabnike in duhovnike, v kolikor niso pobegnili (med njimi je bila mati Dragomira, ki se je zatekla na Hrvaško). V Pragi so Boleslavovi pristaši nadaljevali pokolj, zakaj po takratnih okrutnih običajih so morale biti usmrčene cele rodbine glavnih Vaclavovih privržencev, med njimi tudi nedorasla deca.

Tako je postal gospodar dežele bratomorilec Boleslav. O mučencu Vaclavu so se kmalu razširile mnoge legende in lahkoverni ljudje so govorili o čudežih. Legende so se pripovedovale iz stoletja v stoletje; naposled je Vaclav postal svetnik, patron češke dežele. Njemu na čast so Čehi gradili cerkve, njegov grb je bil na čelu njihovih vojsk in njegovo himno pojo že od 13. stoletja v vseh čeških cerkvah.

Brat Boleslav se je čez nekaj let skesal svojega dejanja, menda pod vplivom govoric o Vaclavovem svetništvu in o čudežih. Dal je prepeljati bratovo truplo iz Boleslave na praški grad, v takrat že dograjeno in posvečeno cerkev sv. Vida. Tu kažejo še danes prave ali apokrifne spomine na sv. Vaclava, tako n. pr. njegovo železno srajco.

Prav letos je bilo dovršeno več let trajajoče popravilo te mogočne, starodavne katedrale, ki so v nji pokopani češki kralji.

V uvodu citirana kitica je bila dodana stari svetovaclavski himni za časa husitov, ko so Vaclava slikali kot osvoboditelja Čehov pred nemškim suženstvom. Pozneje je Vaclavov kult precej zamrl, narodni preporod v 19. stoletju pa ga je zopet obudil. Vzlic razlikam v svetovnem nazoru so se vsi narodni Čehi s pijeteto in ljubeznijo spominjali svojega davnega kneza in na najlepšem praškemu trgu — Vaclavske namesti — stoji še danes in bo stal vedno mogočen Vaclavov spomenik, delo mojstra Myslbeka, z napisom, ki pravi, da naj ne pozabi na svoj narod in mu ne daj poginiti.

Vaclav sicer naroda ni rešil, rešila pa ga je nacionalna ideja, ki je zajemala mnogo pobud in sile tudi iz stare zgodovine in ki je videla v knezu Vaclavu posebljenje kulturnih in političnih stremeljenj srednjeveških Čehov, v sedanjem narodu pa njih dediča, ki zasluži, da je na lastni zemlji samemu sebi gospod.

R. Pohar

Doba albanskega mbreta Wieda

Iz zapiskov in spominov očividca

(Konec)

Knez se je zavedal, da si je z Esadovo amputacijo zarezal operacijski nož globoko tudi v svoje lasne življenske organe in bil je zaradi tega zelo potr. Po tem dogodku so se vstaši, ki so imeli v Draču dobre izvidnike, umaknili s svojih postojank. Najbrže so pričakovali za svoje načrte dejanske pomoči Esadove in njegovih številnih draških pristašev. Z Esadovim porazom pa se jim je to pričakovanje izjalovilo, dočim so se njihovi draški somišljeniki potuhnili. Do tega so bili prisiljeni zaradi številnih preiskav in aretacij, ki so sledile. Že nekaj dni zatem pa smo izvedeli, da se je v Kavaii, približno štiri ure južnovzhodno od Drača ležečem trgu, zbralo okoli 5000 vstašev, ki so tam pregnali oblastne organe, proglasili kneza za odstavljenega in vzklikali Esadu kot svojemu mbretu.

Knez je iz tega gibanja sicer uvidel, da mu mohamedansko prebivalstvo ni naklonjeno, da ga celo sovraži, vendar pa je tem pojavom pripisoval bolj krajevni pomen in menil, da mu bo uspelo nezadovoljneže ukrotiti. Zopet se je obrnil na severna katoliška plemena za pomoč in jo — seveda proti plačilu — tudi dobil. Tako so pod vodstvom raznih poglavarjev pričele prihajati v Drač skupine po 200 do 300 mož Miriditov, Malisorov in drugih plemen. Došli pa so vsi brez orožja in so jih šele v Draču oborožili. Vsaka taka skupina se je po približno treh tednih povrnila zopet domov ter jo je zamenjala druga. Kakor pa so vse te skupine prihajale neoborožene, tako so odhajale z orožjem. Nihče ni vrnil puške, marveč jo je vsak mož smatral za svojo lastnino. Saj jo ž njo vendar svojega mbreta branil!

Vse te pomožne čete pa so se omejevale na obrambo mesta, češ da so došle le v zaščito mbreta in se niso marale spoprijeti s sovražnikom. Povratek teh oddelkov je pomenjal za mohamedansko prebivalstvo zopet pravo šibo božjo. Med potjo so temeljito »zmanjševali« število knezovih nasprotnikov, kaj pa da mohamedancev. Razume se, da so podivjanosti teh tolpe ogorčenje proti knezu le še bolj razpalile.

Mnogo napak so zagrešili nizozemski častniki. Dasiravno jim je bila poverjena le organizacija orožništva v Albaniji, so preko svoje pristojnosti tudi aktivno posegali v boje. Nastalega položaja nikjer niso presojali s psihološkega, temveč zgolj z vojaškega vidika. Deviza jim je bila: Vstaš je upornik, in tega je treba ukrotiti ali pa uničiti! To preveliko vnemo in prekoračenje delokroga je njihov polkovnik Thomson plačal z življenjem.

Morda bi nas bilo še nekaj časa morilo pričakovanje nadaljnjih dogodkov, ako ne bi se bilo zgodilo nekaj, kar je na mah izpremenilo ves položaj. Dne 22. maja opolnoči je napravila majhna četa orožnikov in članov narodne straže pod vodstvom nizozemskih častnikov popolnoma nepotreben in vnaprej v neuspeh obsojen izpad proti vstašem, ki so bili medtem zavzeli postojanke na razbulslem gričevju, ki se v širokem loku približno poldrugo uro od Drača oddaljeno razteza od jugovzhoda proti severozapadu. Onstran gričevja so vstaši ta oddelek nepričakovano obkolili in ga vjeli do zadnjega moža. Ker se je ponoči slišalo iz daljave močno streljanje in se oddelek ni povrnil, se je naslednji dan okrog poldneva po daljšem pogajanju odpravilo nekaj sto Malisorov in drugih pomožnih čet z nizozemskimi častniki proti razbulslemu gričevju, da osvobodi vsekakor ponesrečeno ekspedicijo. Vstaši so prihajajoče nasprotnike mirno pričakovali, iz bližine pa so jih sprejeli s takim ognjem, da so jih skoro polovico pobili, dočim so se ostali v divjem begu umaknili proti okopom. Šele draške topovske baterije so vstaše, ki so bežeče Malisore in druge čete podili pred seboj, ustavile in pognale nazaj. Ali le za kratko dobo. Razkačeni zaradi izgub, ki so jih povzročili zlasti topovi, so vstaši ponovili napad s tako silo, da so vladne čete pričele zapuščati okope ter bežati pred sovražnikom, ki jih je zasledoval proti

mestu. Tu so zopet topovi brizgali smrt med pogumne napadalce pa tudi med Malisore. Vstaši so se s takim zanosom zakadili v nasprotnike, da so jih mestoma celo prehiteli in se pomešali med nje. Ni bilo več mogoče razločevati, kdo je prijatelj ali neprijatelj. Topovi pa so neprestano sekali v to bežečo množico in pobili na ta način tudi precejšnje število Malisorov. Prebivalstva, ki je divji boj pred mestom opazovalo, se je zaradi očitvidno uspešnega prodiranja vstašev polastila nepopisna panika. S kovčegi in culami, pa tudi brez teh, je vse bežalo in drvelo k morju, kjer so motorni in drugi čolni zmagovali prevažanje beguncev na vojne ladje in parnike, zasidrane v zalivu. Splošna zmeda je tako silno delovala na kneza, da je knežinjo z obema otrokoma že ob prvem protinapadu vstašev poslal na avstrijsko vojno ladjo »Szijetvar«, ko pa so se vstaši ponovno pričeli valiti proti mestu, je družini še sam sledil. Ali napad je bil končno odbit in vstaši so se morali z velikimi izgubami umakniti. Na obeh straneh je bilo ta dan več sto mrtvih in ranjenih. Za pokop mrtvecev in odnos ranjencev je bilo sklenjeno kratko premirje. V Draču so bile štiri zasilne bolnišnice polne ranjencev in mornariški zdravniki so imeli precej časa polne roke dela. Knez se je po približno eni uri zopet povrnil v palačo, ali njegov beg je izzval zelo mučen vtis. Večina draškega prebivalstva je prebila noč na morju. Le malo nas je ostalo v mestu, ki se je zdelo kakor izumrlo.

O težavnem Wiedovem položaju je razpravljalo vse evropsko časopisje in ga smatralo za nevzdržnega. Posledica tega je bila, da so priplule pred Drač še nekatere vojne ladje. Razen tega pa je došla iz Avstrije na pomoč skupina prostovoljcev in iz Romunije okrog 250 vojaško organiziranih četnikov.

Življenje v Draču v tej dobi že samo po sebi ni bilo prijetno. Z obleganjem je bilo mesto popolnoma odrezano od svojega zaledja in navezano glede prehrane le na uvoz iz Italije. Zaradi tega se je vse znatno podražilo. Občutili smo torej vso neprijetnost položaja tudi s te strani.

Voz je drčal navzdol. Položaj je bil res nevzdržen. Vstaši so vsak dan ali napadali, ali pa z nočnim puškarenjem vsaj vznemirjali prebivalstvo. Gibanje

bi se bilo morda dalo s pomočjo od zunaj še zatreti, ali medtem je na Vidov dan počil v Sarajevu strel, ki je odjeknil po vsem svetu in ga pognal v divji vrtnec vojnega plesa. Važnejši dogodki so zanimanje za Albanijo zrinili povsem v ozadje. Ob izbruhu vojne so pred Dračem zasidrane vojne ladje preko noči izginile, avstrijski in nekaj nemških prostovoljcev pa je zaradi odredne mobilizacije odpotovalo v domovino. Knezove odporne sile so bile s tem občutno zmanjšane.

Vstaši katerih vodstvo je bilo v zadnji dobi v rokah mladoturških častnikov, so zahtevali, da se knez brezpogojno umakne, t. j. odpove prestolu in zapusti deželo. Ker se knez še ni maral vdati, so uporabili skrajno silo. Dne 1. septembra so mu poslali kratek ultimatus s pozivom, naj se v roku 24 ur odloči, ker bi sicer padla nanj odgovornost za opustošenje mesta in za morebitne človeške žrtve, ki bi jih obstreljevanje mesta zahtevalo. Da to ni prazna grožnja, so podkrepili s tem, da so še isti dan izstrelili okrog 40 granat, ki so bezlale čez mesto in popadale v prsto morje. Ta jasna govorica je Wieda, ki dotlej ni verjel, da bi vstaši razpolagali s topovi in strelivom, tako preplašila, da se je odločil. Že naslednji dan smo izvedeli, da odpotuje dne 3. septembra jutraj. To je dal sporočiti tudi vstašem, ki so od tega trenutka naprej mirovali.

Dan pred odhodom so bile proslovilne avdijske. Ob tej priliki je deževalo odlikovanj. Tudi jaz sem se prijavil v avdijsko. Knez me je sprejel blede in utrujenih oči, ki so pričale o njegovem duševnem stanju. S trudnim usmevom mi je ponudil roko. Najin razgovor je bil precej kratek. Spominjam se še, da je rekel med drugim: »Že mora biti! Usoda je začasno (einstweilen) hotela tako!« Zahvalil se mi je še za moje »delovanje in vztrajnost v težkih prilikah« in me nato odslovil.

V palači je bilo s pripravami za potovanje vso noč dovolj dela.

Ker je bila ura odhoda znana, se nas je naslednji dan, 3. septembra, že pred 7. uro jutraj zbrala na trgu ob palači majhna, s posebnimi legitimacijami prispuščena družba. Bili so tu diplomatski in konzularni zastopniki tujih držav, člani Wiedove vlade in častna četa ro-

munskih prostovoljcev ter še nekaj drugih oseb.

Točno ob 7. uri sta knez Wied in soproga z najožjim spremstvom stopila iz palače. — Otroka sta že nekaj dni poprej odpotovala s svojim spremstvom. — Molče sta na tihe pozdrave odzdravljala in molče je knez nekaterim navzočim še enkrat stisnil roko, nato pa sta odkorakala na pomol. Odtod ju je motorni čoln prepeljal na italijansko vojno jahto »Misurato«, ki je 3 in pol meseca poprej nosila Esada — v prognanstvo. Na palači so v tem trenutku sneli prapor mbreta, a na »Misurati« je zaplapolala albanska državna zastava — črni orol na rdečem polju.

Kakšna razlika med prihodom in odhodom! In vmes niti šest mesecev! A tam na razbulškem gričevju nestrpno čakajo množice, oprte na puške, da odide mbret — tujec, odkoder je prišel. Razen članov bivše Wiedove vlade noben domačin, le mi, tuji, kakor on, smo prisostvovali klavernemu zadnjemu prizoru njegove tragikomedije...

Takšen je bil konec Wiedovega niti polletnega mbretovanja, ki je prineslo deželi in njenemu prebivalstvu toliko razburjenja, bratskega klanja in gorja!

Wiedovo slovo se mi je posrečilo spraviti na ploščo. Ker sem bil med vsemi navzočimi edinole jaz opremljen s fotografskim aparatom, je to sploh edina slika, ki predočuje njegov odhod.

Dva dni nato, t. j. 5. septembra ob 12.30 uri, so vkorakali v Drač vstaši, okrog 5000 mož. Šel sem jim naproti in ovekovečil tudi ta prizor na plošči.

Bojazen, da bodo vstaši nastopili proti nam, tujcem, je bila popolnoma neupravičena. Z enim njihovih poveljnikov, Ahmedom Irfanom begom, ki je bil moj znanec še izza prejšnje dobe, sva bila nato še nekaj dni soseda v restavraciji. Od njega sem dobil mnogo zanimivih podatkov o vsem vstaškem gibanju in njegovih vzrokih. Ko sem ga vprašal, zakaj je streljal na mesto, se je nasmehnil in dejal: »Saj ni bilo nobene nevarnosti za nikogar! Hotel sem Wiedu le pokazati, da imamo sredstva, da mu razbijemo glavo, ako bi se še upiral in odlašal s svojim odhodom!«

Vstaši so takoj po svojem vkorakanju razobesili na palači turško zastavo s polmesecem ter prevzeli oblast. Mnogo izrazitih pristašev padlega režima je pobegnilo, mnogo pa jih je moralo v

ječe. Razburjenje se je pleglo in mir se je povračal v deželo.

Dne 8. septembra sem tudi jaz zapustil Albanijo in odpotoval v Bari, odtod pa skozi Italijo na Dunaj.

To je le kratek pregled one dobe. Mišlim pa, da bo tudi ta odlomek iz zgo-

dovine naše majhne, nemirne sosede marsikoga zanimal, zlasti ker po tolikih peripetijah svojega notranjega življenja stoji danes kot sveže prepleskana kraljevina zopet v ospredju evropske pozornosti.

Emil Adamič

Od Ljubljane do Črnega morja

(Dalje)

Ko odpotuješ, vzemi sboj tri svoje slike. Ko prideš v Bolgarijo, se moraš v teku 7. dni javiti na oddelku za tuje ce pri policijskem komisarijatu. Tam plačaš par sto levov in dobiš «lično karto», s katero se moreš in moraš legitimirati povsod.

Ko zapušaš Bolgarijo in če si državljani SHS (drugim tega ni treba) ne zapravi vseh lejev, temveč jih za obmejno postajo prihrani še 135, ker te sicer ne puste domov!

Sicer pa bodi v Bolgariji kot doma!

Ugasnil sem luč, odprl okno in pogledal v svojo prvo bolgarsko noč. Prijeten hlad, mir, tišina. Zdelo se mi je, da sem spal komaj par trenutkov, ko so mi začeli trkati na vrata. Bila je že na moji uri sedem. «Ne, osem je!» so mi zatrjevali. In res moraš prišedši v Bolgarijo, pomakniti kazalo za eno uro naprej. Vstal sem, si prinesel vode iz pičlo tekočega vodovoda, se napravil in že me je pri vratih prestregel ciganeček, mojster, da, virtuozi za čiščenje čevljev. Ne uideš mu. Šel je za menoj na vrt in ni odnehal prej, da je zaslužil tri leve. Naši čistilci čevljev pred kolodvorom so krvavi diletantje. Tu pa so občudovanja vredni umetniki. In koliko jih je! Največji mojstri pa so v Sofiji, kjer jih sedi v eni sami vrsti po 50 in več. Namaže ti čevlje s štirimi, petimi mazili, suče krtače kot vijolinski virtuozi svoj lok, postreže ti z ognjem, časopisom, te napařumira, če hočeš in se ti globoko prikloni, ko mu plačaš pet, šest levov. V Lomu pa blesk tvojih čevljev ne drži na cesti delj kot minuto. Prah netlakovanih cest ga hitro in neusmiljeno pokrije in takoj je za teboj drugi «čistilščik».

Na vrhu, vsem posušenem in od solnca obžganem, me je živahno pozdravila večja družba: dobrodušni, veseli,

živahni ljudje. Zakusili smo po bolgarski. Ledenomrzla čjustendilska rakija, krastavci, piperki, tomati. Toda običajni zajutrek Bolgara, vsaj v mestu, je kislo ali presno mleko in banica, t. j. sirova pogača. Na vsaki drugi, tretji korak naletiš na mlekarjo ali slaščičarno. — Prišle so pevke iz lomskega pevskega zbora, prinesle velik šop cvetlic in me vodile po mestu.

Palanka Lom, neznatna in mala vas pred osvobojenjem, je za tem hitro vzrasla v mesto. Danes je Lom živahen, bogato zemljedelsko, trgovsko in industrijsko središče lomskega okraja in največje dunavsko pristanišče v Bolgariji. Ima okoli 12.000 prebivalcev, izmed katerih je čez 10.000 Bolgarov, približno 1000 Turkov, drugi pa so cigani, židje in razna mešanica Azijcev in Evropecev. To opaziš takoj, ko stopiš na lomske ulice. Poleg moderne večnadstropne zgradbe na pol podrti turška koča; z vsemi zapadnoevropskimi blagovi nabita trgovska hiša se drži s koli podprte lesene ciganske delavnice; mimo kratkokrilih, ostriženih in napudranih dam se ob zidu stiska zastrta mohamedanka; svitlemu cilindru se uklanja zašpehan turban... Vzhod in zapad v tesnem sosedstvu, živopisani kontrasti, trmasta konservativnost, viharen napredek.

Lom ima krasne, ravne ceste, ki pa, žal, niso še vse tlakovane. Danes prah do členkov, jutri blato do kolena. Sence vajdeš le malo, zlasti sedaj, ko že tedne in tedne pripeka solnce in sežiga zadrijo zeleno bilko. Ob glavni, Ferdinandovi cesti na levi in desni trgovinara za trgovinico. Tu kupiš lahko vse. Zanimivi za bogati kmetijski lomski okraj so neštevilni poljski stroji, ki so razloženi kar na cesti. Domača industrija producira opince, glinasto poso-

do, jako priročne in umetniško izvršene »krčake« ali »stomne«, t. j. vrče za vino ali vodo, izrežane lesne izdelke, bakrene kotle, svinjsko kožo, srebrna in zlata filigranska dela itd. Vendar za padna industrija po vsej Bolgariji čedalje bolj izpodriva domačo obrt, dasi je Bolgar čudovito spreten in iznajdljiv obrtnik.

Ustavili smo se pred »Čitalnico«. V nji Lomčani vzdržujejo bogato knjižnico, teater, opereto, kino, tu prirejajo svoje zabave in plese. Prva bolgarska šola se je pojavila za časa turškega gospodarstva že v 1835. letu. Leta 1848. je Lom dobil svojo prvo šolo in l. 1856. svoje »Čitalište«, z imenom »Postojanstvo«, ki je praznovalo lansko leto svoj 70letni jubilej. — Sedanjo čitalniško zgradbo so inteligentni lomski meščani postavili za lastne pare in so močno ponosni nanjo. V knjižnici najdeš po zatrdilu arhivarja tudi obilo slovenskih knjig.

II.

V Lomu so morda trije, štirje avtomobili in prijatelja Gajdarov in Moceva sta me sredi ceste iztrgala iz družbe in posadila v avto. Odpeljali smo se v Belogradčik, 70 km proti zapadu po lepi, široki cesti. Na levo in desno, kamor sega oko, so požeta žitna, sedaj rjavorumen, kakor obžgana polja. Sela se ponasajo z lično zgrajenimi novimi hišicami iz rdeče opeke. Kmet si jih gradi sam. Opeko si žge sam, načrt si naredi sam, sezida si hišico sam, sam si naredi tudi vso primitivno opravilo. Že Kanitz ve povedati, da so Bolgari sijajni arhitekti in inženjerji in po selih se lahko preveriš sam, da je res. Nič ni tu podrtij, nič beraških koč. Ob pičlo tekoči rečici Lom perejo pisano oblečene ženske perilo, otroci samosrajčniki začudeni gledajo za avtomobilom. Na levi imaš zapadno balkansko gorovje, na desni rdeči peščenec v fantastičnih piramidnih oblikah. Bližamo se čudežno izoblikovanemu gorskemu defileju, ki slovi radi svoje redke fantastičnosti po vsem svetu. Belogradčik, naglas na »i«. Francoz Blanqui piše leta 1841. o belogradčških skalnatih čudežih: »Tessie Ollioula v Provenci, defile Pancorbo v Španiji, Alpe, Pireneje, najbolj divje gorovje v Tirolu in v Švici nima ničesar, kar bi se dalo primerjati s tem.« In Kanitz pravi: »Mislim, da se ne more približati tej presenetljivo ustvarjeni sceniji nobena človeška duša, ne da bi jo prema-

gala mogočnost prvega globokega vtiška. Čudna formacija in grupacija, redko sijajna barvitost in oksidacija materiala, iz katerega je narava navzlic vsem bizarnim fantastičnim podrobnostim ustvarila ubrano gorsko pokrajino, dosežajo tu čudežne efekte. V pogledu na ta svet iz rdečega peščenca, čigar spodnji deli so kot drevje velkanske aleje, zgornje etaže pa, do 200 metrov in več visoke, kot fantastične grupe hiš, obeliskov, ladij, ljudi, živali, — šele razumeš arabsko bajko o okamenjenem mestu v tripolitanski Cirenajki.« Zaprla mi je sapo in nisem našel besed v tem bajnem svetu. Ako pojdeš kdaj, o slovenski turist, v Bolgarijo, ne pozabi na Belogradčik. Sredi tega valovitega rdečega morja mestece, koncu njega med rdečimi velikani razrušena stara turška trdnjava.

Turška trdnjava pa stoji na ostankih prastare rimske utrdbe. Od tu vidiš zapadno v srbsko timoško ravnino, na jug v veličastno zapadno balkansko gorovje, proti Lomu na nepregledna žitna polja do Dunava in dalje.

V Belogradčiku sem spoznal mladega, zelo nadarjenega Georgija Dimitrova, učenca znamenitega komponista Šimanovskega v Varšavi. Njegov oče nam je točil sladko domače vino, sin pa nam je navdušeno razvijal svoje načrte. V mali krčmi sredi mesta smo si privežali duše. Tu sem privkrat poskusil znameniti bolgarski »tarator«. Moram našim kuharicam povedati recept. Vzemij kislega mleka, ga dobro ohladi na ledu in premešaj, nareži prav drobno vanj svežih surovih kumaric, malo česnja, malo naribanega kruha, zelene paprike, osoli in zabeli narahlo z oljem. To je izvrstna juha za vroči poletni čas. Ne boj se za črevesa, kajti ne bo te konec! Bolgarska kuhinja je tečna in zdrava. Le kdor paprike, paradižnikov, kumaric ne prenese, naj ostane doma. — Prezgodaj smo se vrnili domov, kajti tega čudežnega sveta se kar nagledati ne moreš. Zvečer šele postanejo živahne ulice Loma, kakor sploh po vseh mestih teh vročih krajev. Iz gostilnic zveni godba, trgovine in kinematografi osvetljujejo promenado, kajti sama električna razsvetljava je prešibka, mladi in stari svet pa je, kot pri nas. Ako ne vidiš drugega, kot to sprehajajoče se ljudstvo, si lahko misliš, da si v kateremkoli mestu Evrope. Bubi-frizura je ista ob Črnem morju, kot v Šiški ali Londonu. Pozno zvečer so ml

na vrtu hotela »Solun« ljubeznivi Lomčani priredili prijateljski večer, ki se ga je udeležila duševna elita mesta; dame in gospodje, na katerem je padla marsikatera prijateljska in pristrčna beseda. Govorili smo skoro vse slovanske jezike. Zatrjevali so, da so vsako mojo slovensko besedo razumeli. Z živim interesom so me poslušali, močno se zanimali za naše politične in kulturne razmere. Zbrali so se pevci. Zapeli so mi v pozdrav edino slovensko pesem, ki je zašla v neko bolgarsko pesmarico, ki pa jo poznajo menda vsi bolgarski pevci: »Mi Slovenci vinca ne prodamo, ker ga samj dobro piti znamo itd.« Opazovali so moj obraz in ko sem planil v smeh, se je smejalo vse naokrog. Bolgarski pevski zbori so po večini vsi tako rekoč profesionalni. So cerkveni, goje pa tudi posvetno pesem. Za petje jim daje cerkvena uprava primerno plačo. Pevskih združenj na brezplačni idealni podlagi, kot pri nas, tam še ne poznajo. Vsi pevski zbori pa, ki sem jih slišal, pojo vzorno, imajo krasne, šolane glasove, saj pevovodje lahko strogo izbirajo; vstop v primeroma dobro plačani zbor ni lahek. Živahna, iskrena zabava je trajala do zgodnjega jutra. Spilo se je dosti, toda več sode kot vina. Izredna je treznost Bolgara. Ves čas svojega bivanja v Bolgariji nisem videl niti v družbi, niti na ulici pijanega človeka. A mnogo, mnogo prilik je bilo za to. Nihče ne pije preko svoje žeje; čistega vina se ogibljejo, radi pa izpijejo dve, tri čašice rakije ob primerni zakuški. Vino pa je močno, nu, zelo ceno. Kilogram, ne liter, najboljšega vina, kakršnega more roditi le trta na južnem podnožju Balkana, stane največ 9—10 Din. Domače, šumensko pivo je lahko in primeroma drago. Piješ pa lahko tudi »ajran«, t. j. jogurt s sodo, ali »mastiko«, neke vrste absint s sodo, ali »bêza«, napitek iz prosa s sodo ali brez nje itd. Pojem »pijanost« pa je, kolikor sem opazoval, skoro neznan in le redko najdeš Bolgara, ki bi po veseli noči drugi dan tožil, da je »mahmurlje«, t. j. da ima mačka. Še za ta pojem so morali Bolgari seči po turški besedi. Na pot so mi Lomčani ob slovesu dali temeljito monografijo »Lom« in jubilejni zbornik svoje čitalnice »Postojanstvo«.

Drugi dan pa sem se že vkrcal na vse zgodaj na parnik s prijateljsima in zvestima spremljevalcema g. Gajdarovim in g. Mocehim. Obrežno paroplovno službo med bolgarskimi pristanišči vrši

madžarska paroplovna družba. Bolgari, žal, ne razpolagajo s podonavskimi ladijami, le nekoliko remorkerjev je njihovih. Odrinili smo v Ruse, ki ga mi še vedno poznamo pod turškim imenom Ruščuk. Skoro 15 ur dolga vožnja stane v II. razredu okroglo 100 dinarjev. Greš pa brez skrbi lahko v prvi razred in še hvaležni ti bodo, ako ješ tam, kajti zaračunajo ti lahko več, kot v drugem. Potnikov je bilo malo. Terasa bolgarskega brega postanejo kmalu prav tako enolične kot romunski močvirnat breg. Razgovarjali smo se in dremali. Parnik se ustavlja samo na bolgarskem bregu. Pasirali smo Kozloduj, Orehovo, Somovit, Nikopol, Svištov in šele ob 11. zvečer se nam je zabliskal Ruse. Široka pristaniška terasa, tik ob pristanišču kolodvor ali »gara«, kakor pravijo Bolgari. Po razritem trotoarju smo prišli do hotela »Europa«. Hoteli v Bolgariji običajno niso zvezani z restavracijami, zato smo šli v center mesta iskat večerje. Enajsta ura je minila in mesto, dasi še živo razsvetljeno, je že spalo. Zapirali so krčme in restavracije, v ogromnem kazinskem vrtu je »jazz« godba zaigrala svoj zadnji komad praznim stolom in mizam. Zatekli smo se na majhen vrtiček, kjer so melanholični ruski emigranti svirali na balalajke in peli svojo večno »Volgo«. Krčmar, očitno Armenec, nas je pošteno odril, ker je iz naših razgovorov takoj uganil, da ima pred seboj tujca. Da nas je odril, sta mi zatrjevala tovariša: jaz sem za svojo delež plačal vsaj tretjino manj, kot bi plačal doma. Na vrt je prišel prodajalec časopisov. Vsi so planili nanj. Menda niso zlepa kje ljudje tako strastni čitatelji novin, kot v Bolgariji. Pri čitanju pozabijo na svojo okolico, na jed in pijačo, na vse. Časopis lahko kupiš na ulici, v krčmi, na ladji, v vagonu, v teatru, pred cerkvijo, malodane pri kopanju v vodi. Kavarn z novinami pa ne najdeš nikjer. Hodili smo po ulicah. Korak vsiljivo odmeva v nočno tišino po tlaku. Straža budno stoji na vsakem vogalu. O kakem »kalenju« nočnega miru tu najbrž ne more biti besede. Še avto se hitro prekrade iz ulice v ulico. V kavarni, ki blešči od zrcal, dremlje gospodar. Z nevoljo postreže deček s črno, seveda turško kavo. Sram nas je skoro bilo, da smo sedeli, in to v nedeljo, ob polnočni uri še v kavarni, zato smo jo urno ubrali v hotel. Kakor rečeno: zapadno-evropskega komforta v prav obilni meri tu

ne pričakuj. Spal pa boš v čisti postelji in to je poglavitno. Ko odideš, pa te še za napitnino nihče vprašujoče ne pogleda. Do tal se ti prikloni, ako mu daš nekoliko leva.

Zjutraj ob 5. uri pa sem se odpeljal z najstarejšo bolgarsko železnico v Varno. Žal mi je bilo, da si zanimivega Ruse nisem mogel natančneje ogledati podnevi. Njegova lega na visoki dunavski terasi je odlična, trgovina in industrija sta živahni, orientalski in zapadni element sta še tesneje spojena kot v Lomu. Mesto ima radi svoje železniške zveze, s Črnim morjem močan tujski promet. Listek III. razreda od Ruse do Varne stane okoli 58 dinarjev. Cene navajam zato, da bi našim slovenskim turistom dokazal, da lahko prav poceni potujejo do Črnega morja. Za približno 450 dinarjev — v domovini iz Ljubljane do Beograda polovična vožnja — pridejo po Dunavu čez Ruse prav komodno do Varne.

V starinskih, kolikor mogoče zamenjenih vagonih je ljudi do vrha. Bolgarija mora pač plačevati tehtne reparacije in ne more skrbeti za renoviranje svojih vagonov. Revizija potniških listkov je zelo stroga. Vsak hip te vpraša konduktar ali revizor za listek. Pred vsako postajo gre konduktar po vseh vagonih in odbira listke onim, ki bodo izstopili. Na postajah samih tedaj ni nobene kontrole. Vlak postaja na »garah«, večjih kolodvorih, kjer je povsod bufet,

in ako je osebni, tudi na »spirakah«, majhnih postajicah. Ruse—Varnensko železnico so davno pred osvobojenjem zgradili Angleži, ki so jo potem Bolgarom prodali za dvakratno težko ceno. Postaje so, menda na željo Turkov, zgradili vse daleč od mest in vasi. Komodni, nekdanji vsem novostim sovražni Turek si svojega »kefa«, svojega počitka ni hotel dati motiti s puhanjem in žvižganjem lokomotiv. Mlado hrastovje, obsežna koruzna polja in polja solčnih rož, kamor se ozreš. Kjer pa tega ni, tam je gola, od solca ožgana valovita zemlja.

Os našega vagona se je užgala. Pregledovali so voz, zmajevali z glavami, a ker manjka železniškega materiala, smo jo s cvilečim in neusmiljeno pojočim vozom pobrali dalje. Na vsaki večji postaji deset minut, pol ure, uro počitka. V Kaspičanu, važnem železniškem križišču, pa smo obtičali kar čez dve uri. Tu se jim menda nikamor ne mudi. Nihče, razen železniškega uradnika, ne ve niti prihoda, niti odhoda vlaka. Seljak, ki se hoče kam peljati, pride na vse zgodaj na postajo, leže na svojo bisago in čaka: ga bodo že poklicali, kadar pride nanj vrsta. Če danes ne, pa jutri. Nič bolj se za točen odhodni in prihodni čas vlakov ne briga inteligent. Če dobi ob pravem času vlak, je dostikrat le slučaj. In vendar so vsi vozovi vedno nabito polni potnikov raznih narodnosti, ver, noš in običajev.

Otroci kot risarji

Mednarodna zveza za pomoč otrokom (mladinski Rdeči križ) zbira širom sveta risbe otrok, starih manj kot 14 let. Njene organizacije v najrazličnejših deželah sveta so dobile nalogo, da njih člani sami ilustrirajo tako zvani ženevski proglas iz l. 1924., ki govori o bedi dece, o nje življenju in stremljenju ter jo poziva k medsebojni pomoči. Posamezne narodnostne organizacije so se z veseljem oprijele te zamisli in mladi risarji vseh delov sveta so se vneto trudili za isti človekoljubni cilj. Nedavno so se vršile v raznih deželah razstave teh risb. Francoska deca je razstavila 67 albumov, v katerih so zbrane risbe otrok v starosti 11 do 15 let. Nemčija je razstavila risbe

otrok od 8 do 10 let, več serij pa za nadaljnje letnike. Avstrijska razstava je štela 1300 vzorcev. Zanimivo je, da je bila največja razstava te vrste v Mehiki. Razstavljenih je bilo 64 zbirk, med njimi tudi risbe 7 let starih otrok. Dva največja ondotna dnevnika sta razpisala nagrade. Tudi na Češkoslovaškem, Poljskem, v Turčiji in drugod so otroci tekmovali: o naši domovini žal mednarodno poročilo, ki nam je pri rokah, molči. Najboljše risbe teh posameznih razstav so poslali v Ženevo, kjer je posebna komisija določila nagrade. Mi prinašamo nekaj teh risb.

Prvo nagrado je dobil 14letni Francoz Jean Denov (slika 1), drugo 13letna Poljakinja Janina Pešerska (sl. 2),

tretjo 13letni Švicar Hans Hessen (slika 3) in četrto 13letni Mehikanec Epifanio Flores (slika 4).

rodki umetniškega snovanja in oblikovanja, pa tudi sicer je v njih mnogo tega, kar je značilno za otroško dušo.

Otroške risbe odpirajo svojevrsten, zelo zanimiv svet; tu se kažejo prvi za-

Podobna razstava se je vršila letos v Pragi.

Današnja umetniška priloga

Današnji številki je priložena reprodukcija fotografije našega fotografskega sotrudnika g. Frana Krašovca «Večer ob Ljubljani».

Na naslovni strani je slika velikega Zeppelinovca «L. Z. 127», ki bo te dni splaval nad Atlantikom v Ameriko. O tem mogočnem zrakoplovu je naš časopis že pisal na str. 403. tekoče knjige.

Oba lesoreza v današnji številki je izdelal slikar-grafik E. Justin. Lesorez sv. Vavčava je narejen po kipu P. Parlera.

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrtno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrtno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone. AVSTRIJA mesečno 63 grošev. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Barko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za «Narodno tiskarno d. d.» kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Fran Krašovec

Večer ob Ljubljanici